

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

Факультет історії, політології та міжнародних відносин

ЗАВОЙОВНИЦЬКА ПОЛІТИКА ФАРАОНІВ ХVІІІ ДИНАСТІЇ

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Вікторівна

Виконала:

студентка 6 курсу, 621 групи
Трофімова Олена

керівник:

доцент **Кожолянко О.В**

*До захисту допущено
на засіданні кафедри
протокол № _____ від _____ 2022 р.
Зав. кафедрою _____ проф. Сич О.І*

Чернівці – 2022

ЗМІСТ:

ВСТУП..... 3 с.

РОЗДІЛ 1

ФОРМУВАННЯ ОСНОВНИХ НАПРЯМІВ ВІЙСЬКОВОЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПАНСІЇ СТАРОДАВНЬОГО ЄГИПТУ
..... 12с.

РОЗДІЛ 2

ВІЙСЬКОВА ПОЛІТИКА ЄГИПТУ У ЧАСИ ПРАВЛІННЯ РАННЬОЇ ХVІІІ ДИНАСТІЇ..... 25 с.

2.1 Визволення Єгипту від влади гіксосів 25 с.

2.2 Військова експансія фараонів ранньої ХVІІІ династії 37 с.

РОЗДІЛ 3

ВІЙСЬКОВІ ПОХОДИ ФАРАОНА ТУТМОСА ІІІ ТА ЙОГО НАСТУПНИКІВ..... 56 с.

ВИСНОВКИ..... 79 с.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ..... 82 с.

ВСТУП

В історії Стародавнього Єгипту період правління фараонів XVIII загальноєгипетської династії являє собою один з найбільш блискучих періодів єгипетської історії. Саме у цей період була створена найбільша за своєю територією так звана «світова» єгипетська держава, кульмінаційний пункт її політичної могутності та культурних досягнень. XVIII династія - це одна із найвідоміших династій Стародавнього Єгипту. Цю династію називають ще династією Тутмосидів оскільки до неї входили усі чотири фараони на ім'я Тутмос. До вісімнадцятої династії входив ряд наймогутніших фараонів котрі розширили кордони Єгипетської держави від п'ятого порогу Нілу на півдні до Євфрату на півночі. З усієї багатогранної, багатої на здобутки та події історії правління фараонів XVIII династії у даному дослідженні зроблено спробу висвітлити тільки один аспект діяльності фараонів XVIII династії, – їхню досить активну завойовницьку політику, котра здійснювалась після вигнання з Єгипту іноземних завойовників – гіксосів. Запекла та тривала боротьба із завойовниками розвинула у єгиптян войовничий дух та покликала до життя нові засоби ведення війни – постійне військо, кінноту та бойові колісниці, котрі були запозичені у гіксосів.

Як же можна пояснити таке значне зростання військової могутності Стародавнього Єгипту саме у цей період його історії, якими ж були взаємини Єгипту із сусідніми країнами, та у які саме форми вилилася військова політика фараонів XVIII династії – це саме ті основні питання повз котрі неможливо пройти вивчаючи історію Стародавнього Єгипту та його населення, котре створило у давнину таку своєрідну та високорозвинену культуру.

Непідробний інтерес у дослідників викликає не тільки підкорення Єгиптом навколишніх країн й народів на традиційних напрямках

зовнішньої політики – північно-східному, східному Середземномор'ю та південному вздовж Нілу. Проте існує ще один досить важливий аспект проблеми. Ці завоювання значно розширили кругозір єгиптян. А надходження багатств відкривали широкі можливості для вирішення завдань матеріального добробуту, розвитку літератури, архітектури й образотворчого мистецтва. Кожного єгиптянина, як засвідчують писемні пам'ятки, у цей період переповнювали почуття гордоців, бачучи на вулицях своєї столиці постійні тріумфи фараонів, великі процесії полонених, різноманітні посольства з даниною від підкорених міст та народів. Сильний вплив відчуло на собі у той час і релігійне світосприйняття народу: швидко зводяться храми головному богу країни Амону, під знаменам котрого Єгипет досяг слави, багатства та гегемонії у навколишньому світі. Усе це зумовило у мені непідробний інтерес як автора до досліджуваної теми, котра не втратила своєї **актуальності** і сьогодні.

Об'єктом даної роботи є Стародавній Єгипет часів Нового царства у період правління фараонів XVIII загальноєгипетської династії. **Предмет:** особливості зовнішньополітичного й військового розвитку країни у зазначений період її історії.

Використання розглянутих мною документів та матеріалів й врахування положень та висновків, викладених у монографіях та наукових статтях фахівців із історії Стародавнього Єгипту, дозволяють всебічно та об'єктивно висвітлити основні тенденції військової політики Стародавнього Єгипту зазначеного періоду. Це є **метою** даного дослідження. Основні **завдання** дослідження полягають у наступному:

- прослідкувати процес формування основних напрямів військової експансії давньоєгипетських фараонів;

- дослідити процес звільнення Єгипту від панування гіксосів та прихід до влади фараонів XVIII династії;
- прослідкувати процес зростання могутності Єгипту у часи правління перших фараонів XVIII династії та початок здійснення ними військово-агресивної політики щодо навколишніх держав;
- проаналізувати зовнішню політику Тутмоса III та його наступників, спрямовану на створення «Світової єгипетської держави» і підтримку її гегемонії серед підкорених країн та народів.

Хронологічні межі роботи визначаються періодом правління фараонів XVIII династії. Це 1580-1292 роки до н.е., від часу вигнання з країни чужоземців, семітських народів - гіксосів та правління першого фараона - засновника XVIII династії Яхмоса I до смерті останнього фараона XVIII загальноєгипетської династії Хоремхеба. У деяких випадках, у своєму дослідженні я звертаюсь, з метою історичного співставлення, до більш ранніх і більш пізніх періодів.

Географічні межі: територія тогочасної Єгипетської держави включаючи всі підкорені Єгиптом навколишні країни, а також головні напрямки зовнішньої політики Стародавнього Єгипту періоду правління фараонів XVIII династії – традиційний північно-східний, Східне Середземномор'я й південний вздовж Нілу (території Нубії, Лівії, Сирії і Палестини).

Військова політика фараонів XVIII династії завжди привертала та привертає до себе увагу значної кількості дослідників — американських, європейських, російських – радянських й пострадянських, а також українських. Серед монографічних досліджень російських істориків, які були використані при написанні даної роботи, необхідно відзначити наукові праці В.І. Авдієва [21-26], В.В. Струве [114-117], Д. Брестеда [42-

44], І.А. Стучевського [118-120], Піотровського Б.Б. [107, 108], Б.О. Тураєва Б.О. [121,122] та інших науковців. У дослідженнях перелічених авторів висвітлено питання військової політики єгипетських фараонів, військової експансії стародавніх єгиптян на північний схід, у Східне Середземномор'я та на південь за пороги Нілу. Це допомогло мені, як автору даного дослідження послідовно розкрити визначені планом роботи питання.

Фундаментальними дослідженнями з історії Стародавнього Єгипту періоду Нового царства варто вважати монографії й наукові статті Ю.Я. Перепьолкіна, опубліковані наприкінці 1970-х - на поч. 1980-х років) [101-103]. Цікавою особливістю досліджень Ю.Я. Перепьолкіна є те, що науковець відмовився від подієво-хронологічного принципу подання та викладу матеріалу. Частина його робіт носять публіцистичний характер, інша частина - джерелознавчий характер, розкриваючи особливості періоду Нового царства у Стародавньому Єгипті загалом, та проблеми зовнішньої та внутрішньої політики єгипетських фараонів періоду Нового царства зокрема.

У даному дослідженні було використано ряд наукових статей, присвячених певним питанням теми. У першу чергу варто згадати статті І.О. Лапіса [88, 89], І.С. Кацнельсона [71-76], та різні збірники статей [78, 109, 112,125, 126].[10] Я також орієнтувалась і на загальні праці, у котрих важливі питання єгипетської історії розглядаються у комплексі з історією інших держав [63, 58, 65].

Серед зарубіжних авторів, котрі досліджували проблеми військової організації єгиптян, загарбання ними навколишніх територій та встановлення єгипетської гегемонії у регіоні, слід відзначити Р. Дюпюрі, Т. Дюпюрі [52], Г. Масперо Г. [93, 94], П. Монте [99].

Єгипетське домінування у Палестині і Сирії розпочинається у XVI ст. до н.е. з фараонів XVIII династії і завершується у сер. XII ст. до н.е. під час правління XX династії. Історичні події описані переважно у офіційних повідомленнях, зроблених на стінах храмів і стелах, зведених по всьому Єгипту, але це також і важливі розповіді про військові кампанії, які прикрашають могили воїнів, котрі брали в них участь. Подібні звіти досить часто супроводжуються рельєфами та настінними розписами на яких зображено сцени боїв, облог, захоплення бранців, виплати штрафів тощо. Всі вони є візуальними додатками безцінного значення. Отже, зовнішньополітичну діяльність фараонів XVIII династії висвітлено у цілому ряді чисельних та різноманітних **джерел**. Основу джерельної бази становлять написи фараонів на стелах та різноманітних табличках, літописні повідомлення про основні, найбільш значущі події того часу, автобіографічні життєписи вельмож та полководців тощо. Такими є наступні документи: «З літописів Тутмоса III» [10], «Аннали Тутмоса III» [2], «Життєопис начальника веслярів Яхмоса» [8], «Стела Аменхотепа II з Міт-Рахіне» [19], «Опис битви при Мегіддо» [16], «Повідомлення про повстання в Куші» [17], «Мирний договір між Рамзесом II та хеттським царем Хаттусілі II» [12] та ін. Всі ці документи проливають світло на різні сторони зовнішньої та внутрішньої політики єгипетських фараонів зазначеного періоду, у них змальовано сцени найважливіших битв із супротивниками, в них містяться дані про захоплену єгиптянами здобич, кількість полонених та територіальні надбання. Варто зазначити, що аналізуючи зазначені документи, я намагалась досить критично ставитись до фактичного матеріалу, котрий часто хибує перебільшеннями, властивими переможцям.

Зокрема, «Життєопис начальника веслярів Яхмоса» [8] є автобіографічним текстом посадової особи, Яхмоса, сина Ебана,

вигравіруваного на його гробниці в Ель-Каб. Фараон Камос залишив декілька стел з аналогічним текстом, що прославляє вчинки фараона, які несуть Єгипту стабільність і могутність, яка також підтверджується військовими діями у азійському регіоні та Нубії.

Надзвичайно значну історичну цінність мають дипломатичні документи розглядаємого часу, зокрема ті, котрі збереглися у столиці Ехнатона (Аменхотепа IV) у м. Ахетатон (суч. Ель-Амарна). Саме тут, під час розкопок єгипетської Амарни, було знайдено великий дипломатичний архів середини II тис. до н.е. У цьому архіві збереглося понад 350 документів, які були написані клинописом акадською мовою, котра була міжнародною дипломатичною мовою середини II тис. до н. е. Серед документів ельн-амарнського архіву збереглося листування фараонів Аменхотепа III та Ехнатона, інших членів царської родини із правителями таких держав як Сирія, Фінікія, Палестина, Малої Азії, Вавилонії, котрі характеризують досить складне міжнародне становище на Близькому Сході у сер. II тисячоліття до н. е., дипломатичні відносини, техніку ведення переговорів, формування й розпад коаліцій різних держав. Цінність документів із архіву Ахетатона підвищується ще й тому, що декотрі листи цих фараонів було виявлено і у архіві хетських царів Богазкея (близько суч. тур. Анкари), а це дозволяє визначити ступінь достовірності інформації котра міститься у документах. Крім того, матеріали з ель-амарнського архіву допомагають встановити часи правління згаданих фараонів, азійських царів, важливих тогочасних подій, оскільки у них наводиться датування за місцевим літочисленням.

Значна частина архіву включає в себе листування між Аменхотепом IV (в меншій мірі, його попередником Аменхотепом III) з іншими незалежними азійськими правителями і єгипетськими васалами в Сирії та Палестині. До першої групи, за тогочасною термінологією, належать так звані «великі царі»: це передусім правителі Єгипту, Вавилону, Хетського

царства, Міттани, й Аласії (царство, якому раніше відповідав острів Кіпр), пізніше Ассирія займе місце Міттани, коли останнє підкориться хетам. На ідеологічному рівні взаємини між «великими царями» обертаються навкруги взаємовизнання приналежності до тієї самої інстанції, прийнятті умов рівності - не випадково правителі звертаються один до іншого із зверненням «брат», наполягаючи на зв'язку братства та почуттях дружби, котрі пов'язують їх між собою. На практичному рівні згадані «братські» відносини ведуть їх до вигідних економічних і політичних альянсів, котрі гарантують, з одного боку, підтримку стану рівноваги та миру, з іншого боку - дають доступ до сировини та продукції, що досить часто є виключними характеристиками окремих країн.

Цінним доповненням до дипломатичних матеріалів виявлених у ель-амарнському архіві є збережені до теперішнього часу тексти договору (1280 р. до н. е.) між Єгиптом й іншою великою державою Передньої Азії поч. XIII ст. до н. е. - Хетським царством [12]. Тексти цього договору збереглися у декількох примірниках. Єгипетський текст було вибито на стінах храму Амона-Ра у Карнаці та на стінах заупокійного храму фараона Рамзеса II. А у богазкейському архіві було знайдено табличку, написану клинописом, із текстом того самого договору.

Із інших документальних писемних матеріалів необхідно виділити напис фараона Сеті I у Наурі (близько III-го нільського порогу), тут були перераховані дари фараона жерцям його поминального храму ум. Абідосі.

Другу групу джерел, використаних мною при написанні роботи, складають повідомлення авторів більш пізнього періоду, котрі описували події єгипетської історії періоду Нового царства, панування та вигнання гіксосів з Єгипту. Це стосується Манефона, єгипетського жерця IV ст. до н.е, котрий визначив не тільки періодизацію єгипетської історії за династіями, проте і залишив нам досить цінні дані про процес завоювання Єгипту гіксосами [11]. Варто також згадати і «Табличку Карнарвана про

боротьбу з гіксосами» [3], «Стелу фараона Камоса про боротьбу з гіксосами» [2], «Напис зодчого Інені часів Аменхотепа III» [13], а також джерельні дані, вміщені у науковому дослідженні академіка В.В. Струве «Манефон та його час» [115]. Аналіз названих усіх перелічених письмових джерел дав можливість мені, як автору даного дослідження глибше вникнути у перебіг подій досліджуваного періоду єгипетської історії.

До важливих джерел потрібно додати також відомості з територій, котрі контактували з Єгиптом протягом цього періоду, зокрема, тексти та археологічні знахідки з місць у сирійсько-палестинській зоні і з хетської столиці Хаттуси.

Структура роботи визначена відповідно до поставленої мети й завдань дослідження, вона складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку джерел та літератури.

Розділ 1

ФОРМУВАННЯ ОСНОВНИХ НАПРЯМІВ ВІЙСЬКОВОЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПАНСІЇ СТАРОДАВНЬОГО ЄГИПТУ

Велика єгипетська цивілізація на рубежі IV-III тис. до н.е. вийшла на якісно новий рівень - як єдина централізована держава. Об'єднання нижньо- та верхньоєгипетського царств за своїм значенням не має аналогу у історії Стародавнього Єгипту. Відтепер у межах однієї держави було зосереджено ресурси всієї долини та Дельти Нілу, це створило сприятливі умови для утворення загальноєгипетської іригаційної мережі. На зміну постійним внутрішнім війнам, котрі послаблювали країну, прийшла політична єдність. Ця єдність виявилась насамперед у організації центрального управління та створенні ефективної економіки, а також активізації єгипетської зовнішньої політики.

Об'єднувачі державні процеси були ініційовані номархами верхів'я Нілу. На думку академіка В.В.Струве, однією із причин завоювання Дельти верхньоєгипетськими правителями стала гостра потреба у пасовищах для худоби [109, с. 135], котрими, за свідченнями Діодора [105, с. 172], були багаті ці землі. Підтвердженням цієї думки може стати портрет попередника I загальноєгипетської династії правителя Хора Сома на Палермському камені, тут його зображено переможцем Пониззя [65, 4а, 4б]. Аналогічні дані містять і пам'ятки царя Хора Сяючого Жезлом, часів правління II династії, а також деякі інші археологічні знахідки епохи перших загальноєгипетських династій [63, с.304-305].

Доволі тривалі та складні процеси об'єднання єгипетської держави супроводжували безперервні конфлікти та війни. Саме звідси і походить досить поширена серед істориків думка про агресивність Єгипту,

правителі котрого протягом багатьох століть здійснювали завойовницьку політику по відношенню до найближчих сусідів. Також існує і протилежна точка зору, котра була висловлена фундаторами єгиптології щодо досить миролюбного характеру єгиптян, котрі вважалися не зайдами на цих землях, а автохтонами [44, с.20; 83, с.84]. У підсумку, об'єднання країни завершилося утворенням могутньої держави, це мало позитивні наслідки для подальшого розвитку давньоєгипетської цивілізації [23, с. 48].

Розвиток господарського життя єгиптян вимагав надходження різноманітних матеріалів із навколишніх країн, так як Єгипет був досить обмеженим у своїх сировинних можливостях. Слід відзначити, що ще на ранній стадії розвитку об'єднаної єгипетської держави майже уся необхідна сировина видобувалася у самому Єгипті або ж у прилеглий пустелі. Проте, місцеві поклади міді були незначні, саме тому її видобували неподалік, на Синайському півострові. Присутність там єгиптян ще за часів правління I династії підтверджується джерелами [122; с.170]. Можливо, що вже наприкінці правління II династії єгиптяни розробляли мідні поклади у Ефіопії [42, с.49]. Наприклад, поблизу другого нільського порогу ще у перший період Старого царства існувало єгипетське поселення, там плавили мідь та будували житла з цегли-сирцю, котра використовувалась під час будівництва саме у цей період. Поклади золота знаходились у пустелі між Нілом і Червоним морем. Долина ріки і східна пустеля були багаті на запаси різноманітних порід каменю.

У давні часи, у період правління перших династій, у Єгипет ще мав свої запаси деревини, проте цінних порід задля будівництва храмів та палаців, а також суден та інших видів транспорту вже не вистачало. Наприклад, чорне дерево завозили із Ефіопії, а щогловий ліс постачався із Сирії, обсидіан із країн Передньої Азії тощо.

Ще від часів правління перших династій Єгипет потребував цілого ряду видів сировини, котрі можна було отримати тільки із сусідніх країн. У цей час війни отримали вже інше, значно ширше значення. Зростання продуктивних сил вимагало розширення застосування робочої сили, переважно рабів, котрих найлегше можна було одержати з допомогою війн, оскільки полонених у ті часи, як правило, наvertsали у рабство. Розвиток ремесла та землеробства вимагав захоплення джерел сировини, в першу чергу металевих руд, та збуту надлишку сільськогосподарських продуктів й ремісничих виробів. У період фараона Міни, котрого давньоєгипетська історична традиція вважала засновником Єгипетської держави та котрого деякі дослідники ототожнюють із Нармером [42, с.52], визначились основні напрямки завойовницької політики єгипетських фараонів. Наприклад, на одній табличці з іменем Міни, мова йде про «перемогу над нубійцями». На інших табличках із слонової кістки цього ж періоду зображені полонені лівійці [22, с.29].

Найдавніші пам'ятки, котрі описують ці війни, стосуються часів правління одного із найдавніших з відомих фараонів - Нармера. На великій шиферній таблиці, знайденій у Гієраконполі, зображена наступна сцена тріумфу: цар, увінчаний білою короною Верхнього Єгипту, заніс свою булаву над головою переможеного та покірного ворога. На іншому боці цієї таблиці зображений той самий цар, увінчаний вже червоною короною Верхнього Єгипту, що іде в супроводі своїх чиновників та штандартноносців на поле битви, для того щоб оглянути тіла вбитих ворогів, розташованих рядами. Ці зображення та написи дозволяють зробити здогад, що Нармер був царем Верхнього Єгипту і, що, завоювавши Дельту, він об'єднав під своєю владою увесь Єгипет [22, с.48].

Найдавніші пам'ятки від цього періоду - булава царя-скорпіона з храму у Гієраконполі і шиферна табличка фараона Нармера - свідчать про те, що

їх завойовницька політика вже у ті часи була спрямована на захід та північний захід, а метою цієї політики було підкорення лівійських земель. Про масштабні війни і перемогу царя Хора Сома, одержану ним у західній частині Дельти, а можливо що і у Лівії, свідчить напис на булаві із Пераконполя, у якому розповідається про здобич - 400 тис. голів великої і 1480 тис. голів дрібної худоби, 120 тис. військовополонених, захоплених під час війн у Нижньому Єгипті [122, с. 170]. Проте, Дж. Брестед вважає, що це були не військовополонені, а жителі цілої області яких переселили на єгипетські землі, так само як це практикувалось у багатьох країнах тогочасного світу [42, с.49]. Дослідники В.І. Авдієв і О.Д. Берлєв теж піддавали сумніву дані про полонених і здобич, вважали їх надто перебільшеними [23, с.48; 31, с.89-90]. Обережніше з цього приводу висловився Ю.Я. Перепьолкін, відзначивши, що немає жодних підстав не довіряти цифрам у наведеному документі [101, с.308]. Ці матеріали схиляють нас до думки, що вже із найдавніших часів сформувався північно-західний напрям завойовницької політики єгиптян до лівійських земель, метою котрого був захист Дельти від кочовиків, захоплення худоби і рабів.

У цей час визначився ще один напрям військової експансії єгиптян - південний. Страбон писав, що на півдні Єгипту «проживають троглодити (...) кочовики, нечисленні і невойовничі» [20, с.754]. Він мав на увазі нубійців, котрі згадувались на табличці поруч з ім'ям Міни [23, с.49]. І.С.Кацнельсон же дійшов висновку, що межі країни, названої арабами Нубією, співпадали з тими територіями, котрі єгиптяни у часи Нового царства назвали країною Куш, а греки пізніше - Нільською Ефіопією [74, с 11]. Не виключено й те, що вже наприкінці II династії єгиптяни розробляли мідні копальні у Ефіопії, а вона була бідна на родючі землі (що гальмувало розвиток землеробства і скотарства), проте вважалася тоді

однією з найбагатших країн. У Нубії, у долинах Аравійських гір, знаходились необхідні єгиптянам корисні копалини [75, с.83]. Через Нубію у пізніші часи проходили караванні шляхи, котрими до Єгипту надходила слонова кістка, коштовності, чорне дерево, та ремісничі вироби.

До часів утворення у Єгипті Мемфіської диктатури ніхто взагалі не звертав уваги на багатства Нубії, них не було гострої потреби. Але ще у давнину єгиптяни приєднали до своєї країни територію, котра знаходилася між номами Сільсілісом і Елефантиною. Вона займала вигідне становище, знаходячись на перехресті торговельних шляхів [41, с. 170]. У «Текстах пірамід» територію, котра межувала із Нубією, названо частиною території Єгипту [122, с. 70]. Переважаюча роль скотарства у економіці Нубії призвела до того, що єгиптяни стали бачити у цій країні головне джерело отримання худоби. Так як у самому Єгипті у той час у структурі господарства переважає іригаційне землеробство [105, с.6].

Третім традиційним напрямком зовнішньої завойовницької політики і економічної експансії єгипетських фараонів став північний схід, адже саме тут були розташовані мідні й лазуритові копальні Синаю. Тут же пролягали торговельні шляхи до країн Східного Середземномор'я. На одній із табличок фараона Дене-Семті, - він зображений переможцем над ворогами, є такий напис: «Перший приклад поразки східних жителів» [23, с.49]. Існують і інші докази того, що завоювання мідних копалень було основною причиною єгипетських війн за оволодіння Синайським півостровом. Так, на фрагменті Палермського каменю є згадки про завоювання фараона I династії Мієбіса і фараона II династії Нечриму (Нетерена) про захоплення і знищення міста Шем-Ра та поселення «Північний» [5, с. 8], розташованих у Дельті. Фараон I династії Семерхет залишив по собі напис на скелях Синаю про перемогу над місцевими жителями. З метою захисту від їх нападів ще у давнину єгиптяни спорудили на Синаю ряд прикордонних укріплень, котрі захищали Єгипет

від «синів Апопі», що у перекладі означало «дияволів зі сходу» про котрих є згадки у «Текстах пірамід» 122, с. 170].

Військово-агресивна політика Стародавнього Єгипту за основними напрямками від за часів Раннього царства, доволі чітко визначившись в епоху правління I й II династій, отримала свій подальший розвиток у наступні періоди. До цього звісно спонукало в першу чергу гігантське будівництво яке було розпочате фараонами III та IV династій. Таке будівництво вимагало величезних витрат людських й матеріальних ресурсів, котрих постійно не вистачало і котрі можна було здобути тільки військовою експансією у сусідні країни.

Наприклад перший фараон III династії Джосер, який є більш відомим своєю ступінчастою пірамідою, воював протягом свого правління на північно-східних й на південних кордонах Єгипту. Біля стародавніх мідних копалень на Синаї збереглась плита, напис на котрій говорить про його перемогу над кочовиками. Згідно іншого повідомлення, Джосер після 7-річного голодомору в Єгипті пожертвував богу Хнуму в Елефантині 12-мильну смугу землі вище першого нільського порогу, це свідчить про завоювання території Нубії [23, с.50]. Але нубійці не хотіли миритись із такою ситуацією, тому Джосер збудував від Асуану до Філе захисну стіну від південних сусідів [23, с.50].

Засновника IV династії фараона Снофру вважають одним із найактивніших завойовників Старого Царства. Від часів його царювання збереглись перші погодні записи стародавньоєгипетського літопису. В них сповіщається, що за часів Снофру район мідних копалень на Синайському півострові було остаточно закріплено за Єгиптом. Про це ж свідчить і переможний напис на плиті біля Ваді-Магхара, у котрому Снофру названо «підкорювачем іноземних країн» [23, с.50]. Існують записи про те, що до Єгипту везуть фінікійський ліс морем, будують кораблі, та виготовляють двері для царського палацу і золоте зображення царя, також здійснюють

релігійні відправи, обліковують коштовності та інш. Снофру вважають завойовником області синайських копалень, одна з них носила його ім'я. А підкорене там населення поклонялося йому як місцевому богу [63, с.367]. Військові походи його мали настільки велике значення, що увійшли у державний літопис, там записано, що Снофру спустошив країни негрів, захопив 7 тис. полонених і 200 тис. великої і дрібної худоби [5, с. 19; 125, с.270]. Інший напис про захоплену Снофру військову здобич говорить: що великої рогатої худоби було захоплено 113440, віслуків - 213400, кіз захопили 232415, овець - 243688, а також багато полонених [103, с.73]. Для захисту вже завойованих територій Снофру спорудив на півдні і півночі міцні стіни, котрі у документах названі «Будинками Снофру» [41, рис.29].

Влада фараона тепер значно посилилась і будівництво пірамід було тому яскравим підтвердженням. Від часів Снофру збереглися дві великі піраміди заввишки понад 100 і 99 м. Розташовані вони поблизу сучасного Дахшура [41, рис.29]. Сином Снофру фараоном Хуфу (Хеопс) було продовжене завоювання Синаю, про це свідчить переможний напис у Ваді-Магхара, де Хуфу названий "великим переможцем троглодитів" [23, с.51]. Свідченням значної величі фараона Хуфу і його синів Дже-дефра й Хафра є відомі піраміди, пізніше названі греками першим із семи чудес світу [32, с.106; 30, с.63; 79, с.63]. Дослідники вважають ці часи найвищим піднесенням цього періоду.

Зображення і написи часів V династії свідчать про подальше розширення військової агресії єгипетських фараонів. Представники цієї династії вважали своїм покликанням правити не лише єгиптянами, але і лівійцями, азіатами та неграми, на це вказують традиційні зображення сфінкса, котрий своїми лапами знищує представників цих племен. Один із представників цієї династії - Сахура вів війну з лівійцями, про це дізнаємося із рельєфів його заупокійного храму. На них зображені

чисельні лівійські вожді, захоплені у полон, і богиня історії, яка переписує живих полонених. Інші рельєфні зображення храму свідчать про військовий похід на морських суднах, швидше за все в Азію, оскільки на них зображені азіатські вожді. Прочитані наразі написи свідчать про те, що тисячі нубійців попали у полон до єгиптян. Цілком можливо, що наведені цифрові дані кількості полонених, і чисельності єгипетського війська були сфальсифіковані ще у стародавні часи. Багато дослідників, наприклад О.Д.Берлев наголошували на критичному ставленні до кількісної характеристики військових здобутків єгиптян [5, с. 22; 31, с.92-93].

Завоювання сусідніх країн, областей і племен завжди супроводжувалося розширенням зовнішньої торгівлі, котра носила міновий характер. У часи фараона Сахура така торгівля набула настільки великого значення, що про окремі торговельні експедиції мова йде навіть у літописі Палермського каменю. Отже там читаємо, що на 14-му році його правління «було привезено з країни малахіту (6000)... з Пунту 80000 (вагових одиниць), запашної смоли (6000), електрику» [5, с.22]. На незахищені торговельні каравани завжди нападали кочовики, тому єгиптяни змушені були супроводжувати каравани досить численними військовими загонами. З цією метою будувались і фортеці у Північній Нубії. Наприклад, у 1961 -1962 рр. експедицією АН СРСР під керівництвом Б.Б. Піотровського було знайдено рештки двох таких фортець у Північній Нубії [105, с. 17]. завдяки надходження численної військової здобичі при фараонах V династії у Єгипті розгортається грандіозне будівництво храмів, про котрі вони постійно опікуються. Так, фараон V династії Усеркаф подарував богам 24 аури землі а також поклав початок щоденним жертвоприношенням для храму у вигляді двох тварин і двох качок [5, с.21; 81, с.41]., Фараон Нефериркара у перший рік свого правління дав храмам рабабів-військовополонених ("мерет") [76, с. 19].

Зовнішня політика фараонів VI династії щодо їхніх сусідів залишилась незмінною. Агресивність і підприємництво зросли, про це свідчать завойовницькі походи фараона Піопі I, котрий не менш ніж 6 разів ходив на сусідів. Царське військо складалось із загальноєгипетського ополчення і північно-ефіопських допоміжних загонів. У тогочасній переможній пісні співали: «зібрав його величність військо з десятків тисяч багатьох», вбитих та полонених ворогів нараховували також «багато десятків тисяч» [6, с.35]. Про військо можна судити з напису головного військового начальника цього походу - вельможі Уни, котрий писав, що під час пересування війська дисципліна тут була відмінною, нікому не було вчинено жодного зла [6, с.35].

Військова політика стародавніх єгиптян викликає певні суперечки серед дослідників. Причиною цього є історична традиція, котра часто зберігала однобічні, інколи невірні оцінки та погляди. І це стосується в першу чергу античних авторів. Греки та римляни застали Єгипет у занепаді, тому вони звикли розглядати його, як досить слабку у військово-політичному відношенні державу, яка була нездатна здійснювати самостійну зовнішню, та військову політику. Цей погляд на таку «невойовничість» єгиптян зберігся до наших днів. Проте війни єгипетської держави були загарбницькими, внаслідок характеру рабовласницького ладу.

У інших випадках, а саме, коли розвиток зовнішньої торгівлі вимагав захоплення найважливіших торговельних шляхів, а також контролю над головними торговельними центрами. У такому випадку пряма агресія поєднувалася з налагодженням товарообміну з іншими державами. Щодо цього існують суперечливі думки дослідників. Наприклад, В.І. Авдієв вважав, що фараон Піопі I дійшов аж до другого нільського порогу. Про це, на його думку свідчить напис у околиці Томаса. А І.С.Кацнельсон стверджував інше: «У період правління V-VI династій, час коли фараони,

знать та храми вимагали багато предметів розкоші, було неможливо добувати їх звичайним грабіжництвом у такій кількості. Тому єгиптяни почали поєднувати насилля із більше-менш організованим обміном. Саме тому у ці часи єгиптяни не намагалися захоплювати території між першим та другим нільськими порогами» [75, с. 89].

Не дивлячись на свою агресивність, Єгипет цього періоду вів доволі широку торгівлю із Східним Середземномор'ям. В першу чергу з палестинськими областями Іудеєю, Негев і іншими найближчими країнами [80, с.164]. Палермський камінь сповіщає, що у період Хафра у Єгипет зайшло 40 суден які були завантажені лісом [5, с.20]. За даними А.Лукаса, ліс єгиптяни ввозили з багатьох країн: Лівану, Арпачії, Ашшуру, Пунту, Країни бога, Країни хеттів, Нахарина, Речену і Джахи [90, с.64]. У цей час Єгипет не мав ще торгівельних відносин з країнами Месопотамії [78, с.26-46]. Гостру необхідність у військово-торговельних експедиціях єгиптян підтверджує Страбон, котрий писав, що карфагеняни, «топили усі судна, котрі пропливали біля їх держави» [20, с.740]. Така експедиція описана й у відомому джерелі «Казка про потерпілого корабельну аварію» [9, с.94-106].

Про єгипетський контроль над Північною Нубією свідчить той факт, що наступник Піопі I, фараон Меренра, особисто побував у південній частині царства, прийняв там запевнення у вірності та покірності з боку ефіопських племен. Він очолив дві мирні експедиції у Ефіопію, звідти привіз камінь для виготовлення верхівки царської піраміди та дерево для будівництва суден [15, с.81-82]. За часів Меренра правитель першої верхньо-єгипетської області Хірхуф відвідав південь і за декілька походів вигнав одного з ефіопських вождів, котрий ішов війною на лівійців та «заспокоїв» його [7, с. 30].

Про масштабні військові дії проти нубійських племен повідомляє нас і напис чиновника Пепінахта, котрий жив у часи Піопі II. Так, він двічі здійснив вторгнення у Нубію, наслідком котрих було спустошення таких країн як Вават та Ірчет і захоплення великої кількості полонених й худоби [14, с.32]. Пепінахта відрядили в каральну експедицію проти азіатів-кочовиків, на Синайський півострів, тому що ті вбили «товариша єдиного» фараона вельможу Ананхета [14, с.32-33]. Доволі значні військові дії довелось вести Єгипту і у Палестині. Про одну таку спустошливу війну йде мова у написі чиновника Уни, котрий змушений був здійснити цілих п'ять походів для повного підкорення Палестини [6, с.35].

Отже, господарський розвиток Єгипту цього періоду характеризується активізацією будівельної діяльності, а також сільськогосподарського і ремісничого виробництва. Деякі тогочасні джерела свідчать про активізацію і розвиток обміну на внутрішньому ринку. Ведення натурального господарства було обумовлене замкнутістю виробничих циклів, самозабезпеченням у межах общини господарств великих номів та царських і храмових господарських комплексів. Надходження ж внаслідок війн дешевих рабів, худоби та сільськогосподарських продуктів і інших матеріальних цінностей із інших країн у вигляді награбованого чи принесеного фараону як данину або дарунок так само знижувало потребу у розвитку обміну між єгипетськими номами. На нерозвиненість товарообміну в цей період вказував і Є.В. Черезов, говорячи, що в Єгипті були відсутні раби-боржники, документи називають тільки рабів-військовополонених [126, с. 96].

Розвиток економіки та господарських зв'язків призводить до певної спеціалізації номів у сільськогосподарському і ремісничому виробництві, а це незворотно вело до налагодження регулярного обміну у межах всієї

країни. Тогочасні рельєфи та малюнки донесли до нас сцени обміну, на котрих зображені єгиптяни, що обмінюються цінними речами і продуктами харчування [102, с.162]. Про розвинутість торговельних відносин збереглося багато доказів, одним із котрих була наявність у Верхньому та Нижньому Єгипті мір для зерна - найважливішого предмету обміну. У обміні задіяні не конкретно полба, еммер, пшениця або ячмінь, а зерно. Отже, тут прослідковується деяка абстракція - узагальнення «зерна» як предмету обміну і загального еквіваленту. У досліджуваний період такою мірою зерна були смугасті «скриньки», серед котрих виділяються так звані «четверики» [102, с.162]. У багатьох джерелах зазначається, що єдиним засобом обороту у країні було саме зерно.

Про існування грошей у Єгиптській державі цього періоду, Ю.Я. Перепьолкін схиляється до думки, що грошей у якості загального еквіваленту ще не було. Проте він наводить приклади існування інших, не тільки зерна, еквівалентів обміну. А. Вольтен говорить про деякі тогочасні написи у одній з гробниць, де господар гробниці чи його родичі сповіщали про певну винагороду майстрам, котрі споруджували гробницю. Так, у одному з написів сказано наступне: «Створив (я) гробницю цю за *хліб і пиво*, які були дані (мною) майстрам..., причому дав (я) їм винагороду значною (кількістю) добра всілякого» [102, с. 63]. У іншому написі перераховується те добро, котре вимагали майстри: полба, ячмінь, одяг, умащення, і незмінні хліб і пиво. Вираз «хліб та пиво» з часом стає одним із найбільш вживаних висловів, котрий починає означати винагороду взагалі, маючи на увазі і інші блага [78, с.31]. Разом з тим, в якості платні досить часто згадується мідь і мідні вироби. Цікавим є той факт, що під міддю розуміли будь-яку річ: чи то просто злиток чи то мідні вироби. Зерно міряли четвериками, а мідь зважували. Як саме здійснювалося зважування у ковальських майстернях, зображено на деяких стінах

гробниць вельмож, проте не показано, яким чином її зважували під час обміну. Цілком можливо, що разом з міддю еквівалентом обміну слугувало золото, проте лише окремі побічні згадки про це не дають достатніх підстав для твердження.

Про розвиток відносин купівлі-продажу у давньоєгипетському суспільстві свідчать різні господарські документи. У переліках товарів, які підлягали обміну, перераховуються різні сільськогосподарські продукти, вироби ремесла, нерухомість та земля, також праця робітників як предмет купівлі-продажу. Так, в автобіографічному написі чиновника Мечена є свідчення про купівлю ним значної кількості орної землі [1, с.27].

Таким чином, поряд з утворенням в Єгипті єдиної централізованої держави, під впливом різних економічних і політичних факторів, у Єгипті сформувалася агресивна військова політика щодо сусідніх країн. Спочатку метою війн було захоплення здобичі у вигляді рабів-полонених, худоби, сировини, міді, золота, срібла, олова, коштовного каміння тощо. Наступним етапом було захоплення сусідніх територій з метою їхнього постійного грабування і отримання данини з проживаючих там народів. Поступово, із розвитком об'єднаної централізованої єгипетської держави визначилися основні напрямки військової і економічної експансії Єгипту. Поступово, протягом багатьох століть, в Єгипті сформувались відносини обміну, склався внутрішній ринок та розвинулась мінова торгівля у долині Нілу, Східному Середземномор'ї і Передній Азії.

Розділ 2

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ЄГИПТУ У ЧАСИ ПРАВЛІННЯ РАННЬОЇ ХVIII ДИНАСТІЇ

2.1. ВИЗВОЛЕННЯ ЄГИПТУ ВІД ВЛАДИ ГІКСОСІВ

У ХХ-ХVIII ст. до н.е. у передній Азії відбулися грандіозні етнографічні зрушення та політичні потрясіння. Хвиля різноманітних племен, рушила зі сходу на Межиріччя та після чисельних та тривалих натисків оволоділа Вавилоном. З півночі на Ассирію, Вавілон та Сирію рушили хетські племена, вони підкорили Вавілон, зайняли Сирію, Палестину та Ассирію; з півдня - Аравії на зміну амореям почали рухатися племена арамет – нова семітська хвиля племен. Наштовхнувшись на хетський потік на півночі, хвиля арамет, певне, повернула на захід та ринула на Єгипет. Цей процес у науці відомий під назвою «нашестья гіксосів» [121, с. 74].

Єдиним джерелом, котре містить у собі відомості про те, як саме гіксоси підкорювали Єгипет, є історія єгипетського жерця та вченого часів Олександра Македонського й Птолемея Манефона, котра збереглася тільки у списках інших античних авторів [115, с. 109]. Манефон жив наприкінці IV - поч. III ст. до н.е [11, с. 58]. Він повідомляє, що у часи правління фараона Тутмоса прийшли люди невідомого походження які легко, без боїв підкорили собі Єгипет [11, с. 58]. Із місцевим населенням чужинці вони поводитись досить жорстоко, одних вбивали, інших разом із жінками та дітьми вони продавали у рабство [11, с. 58]. Потім вони поставили свого царя у Єгипті, він збудував укріплення навколо міста Аваріс та зробив Аваріс своєю столицею [11, с. 58].

Ці люди називались «гіксосами». Манефон пояснює цю їхню назву як «царі-пастухи» чи «полонені пастухи» [11, с. 58]. На гіксоських же написах, а також у туринському царському списку гіксоські володарі іменуються як «хека хасут», що єгипетською мовою означає «цар іноземних країн» [89, с. 97].

Знадобилося багато часу, перш ніж гіксоси змогли міцно осісти у Єгипті. За словами Манефона, вони більше ніж 200 років вперто та безперервно воювали з єгипетськими фараонами XV династії, котрі у той час правили у Фівах. Проте XVI династія фараонів вже складалася із гіксосів [85, с. 111].

Нашестя гіксосів на Єгипет відбулося у 1730-1710 рр. до н.е. Це був час значного послаблення єгипетської держави [88, с. 84], коли наприкінці Середнього царства у Єгипті наступила смута, а центральна влада фараонів значно послабшала. Династія сильних та могутніх Аменемхетів-Сенусертів поступається місцем узурпаторам, котрі швидко змінюють один одного. Це були часи занепаду міцної, єдиної та централізованої державної влади. Можливо, що у часи володарювання фараонів XIV-XVII династій, Єгипет вже поділявся на ряд самостійних князівств, правителі котрих постійно суперничали між собою. Ці часи були також періодом поступового проникнення до Єгипту іноземців-азіатів, що призвело у підсумку до завоювання Єгипту останніми. До складу азіатських племен входили як племена семітів, так і хуррито-субарейські племена [122, с. 256].

Володарювання гіксосів у північному Єгипті тривало протягом цілого століття, починаючи приблизно із кінця XVIII ст. і до 1580 р. до н.е. [21, с. 143] Напевне, вони здійснювали військові набіги до областей Верхнього Єгипту. Інколи, у часи найвищого розквіту своєї могутності їм

все ж вдавалося встановити своє володарювання над усією країною. Так, наприклад, влада таких гіксоських царів як Аусер Апопі, Хіана та Шема, була поширена на території усього Єгипту та навіть Нижню Нубію [89, с. 101].

Як великодержавні тенденції гіксосів, так і тривале їхнє панування над Єгиптом повинні були стати причиною посилення культурних взаємовпливів між єгипетським населенням та азіатськими завойовниками. А це, у свою чергу, може вказувати на декотрі зміни у розвитку давньоєгипетської культури. Отже, ми не можемо говорити, що так званий гіксоський період був часом повного та цілковитого занепаду Стародавнього Єгипту. Маємо усі підстави вважати, що стародавні єгиптяни, не дивлячись на воєнний розгром своєї держави, все ж зуміли зберегти свою культуру. Народ Єгипту повністю зберіг свою життєдіяльність та навіть знайшов у собі внутрішні сили для запозичення у гіксосів цілого ряду елементів іноземної азіатської культури. Так, кінь, який був завезений гіксосами до Єгипту, був акліматизований єгиптянами у Нільській долині. Це значною мірою сприяло розвитку транспорту й особливо військової справи.

У часи гіксоського панування у Єгипті з'явилася колісниця, котра так само була запозичена у азіатів. Наявність колісниць дала змогу єгиптянам створити нові бойові частини. Отже, фіванські правителі, а потім фараони змогли не лише зберегти боєздатність своїх військ, але й використати у своїх цілях новинки військової техніки іноземців.

Звісно, гіксоське нашествя послабило Єгипет у господарському відношенні. Проте, південь Єгипту, зберігаючи свою політичну незалежність, зміг зберегти і стабільну економіку. Основна база аграрного господарства Верхнього Єгипту - (величезна Нільська магістраль та Фаюмська оаза) продовжувала зберігати свою дієвість [21, с. 152].

Техніка, ремесла та будівельна справа котрі досягли значного розвитку у часи Середнього царства, продовжували зберігати свої традиції.

Торгівлі вдалося не лише зберегти своє попереднє значення, а і отримати свій подальший розвиток у гіксоську епоху. У часи правління гіксоських царів Дельту Нілу було включено до великої передньоазійської держави гіксосів і цим Дельта тісніше зблизилась у торговельному відношенні із цілим рядом передньоазійських країн та народів, особливо із Сирією. Яка була стародавньою торговельною країною, морські порти котрої підтримували тісні зв'язки із островами Єгипетського моря та Малою Азією [21, с. 152].

А Верхній Єгипет, котрий був відірваний від Дельти, зблизився із сусідніми областями Африки та з їх оазисами. В першу чергу з багатою золотоносною Нубією, котра віддавна була найважливішим господарським резервуаром та значним районом Єгипетської торгівлі [50, с. 112].

Проте, найсуттєвішим було те, що єгиптянам вдалося зберегти, хоча і у досить урізаному вигляді, свою державу, незалежність, народну самосвідомість та культуру. Варто відмітити, що саме до цієї епохи належать цінні витвори єгипетської культури у галузі літератури, мистецтва та науки. Отже, можна сказати, що народ, економіка та культура Єгипту змогли витримати натиск гіксосів.

Гіксоське панування у Єгипті не пройшло безслідно і для них самих. Адже єгипетська культура безперечно здійснила на гіксосів величезний вплив. Оскільки гіксоси не мали своєї писемності, вони досить швидко освоїли єгипетське письмо. Гіксоські правителі прийняли титул єгипетських фараонів та стали називати себе «синами бога Ра» [89, с. 106]. Значна кількість гіксосів почали носити єгипетські імена.

Надзвичайно важливим було те, що кочівники не лише перейняли собі декотрі риси єгипетської культури, але і передали ці риси іншим народам. На думку академіка В. В. Струве, гіксоси, перейнявши ієрогліфічне письмо, створили на основі єгипетського свій власний шрифт. Зразки цього письма збереглися у Синаї. Це, так зване синайське письмо згодом стало прообразом фінікійського, південно-семітського та грецького алфавітів [89, с. 106].

Епоха гіксоського панування тривала більше ніж сто років [88, с. 87]. І не дивлячись на гіксоські військові переваги над єгиптянами (бронзова зброя та бойові колісниці), їм не вдалося встановити міцної влади над усією Нільською долиною. У країні продовжували існувати місцеві царки та вожді, котрі, хоча й визнавали верховенство гіксоських правителів, проте накопичували у собі сили для боротьби проти них.

Гіксоси досить швидко зрозуміли, що їм не вдасться, не під силу їм управляти завойованою країною. Оскільки їх було дуже мало та й досвід степового життя зовсім не підходив до нових умов. Саме тому гіксоси почали запозичувати у єгиптян їхню систему управління, а також вірування та обряди. Водночас, гіксоси схвально ставилися до переселення кочових племен із Синайського півострова до Єгипту, тим самим сподіваючись створити додаткову опору для своєї влади. Проте, усі спроби гіксосів укріпитись у Єгипті виявилися все ж марними.

Тривале панування іноземців у Єгипті беззаперечно повинно було викликати реакцію місцевого населення, котре прагнуло відновити незалежну єгипетську державу.

Боротьба за визволення Єгипту від іноземців-гіксосів розпочалася у Верхньому Єгипті, котрий продовжував зберігати деяку незалежність, і населення котрого було менше пов'язане із азіатами. Боротьбу цю очолили енергійні правителі фіванського ному, котрі завжди відкрито бунтували проти влади іноземців [85, с. 114]. Влада гіксоських правителів на півдні

Єгипту була настільки ослаблена, що там постала XVII єгипетська династія. Останні правителі котрої розпочали активну боротьбу з гіксосами. Манефон з цього приводу сказав: «царі Фіваїди та усього Єгипту підняли повстання проти Пастухів, тоді розгорілась велика багатолітня війна»[11, с. 58].

Війна з гіксосами за визволення Єгипту тривала півтора століття [93, с.167]. Вона набрала форми релігійної війни під гаслом і знаменем державного бога Єгипту. Згодом боротьба проти гіксосів-іноземців переросла у велику визвольну війну за відновлення незалежної Єгипетської держави. Ця війна за визволення Єгипту від іноземного гніту тісно переплелись із боротьбою за об'єднання роз'єднаних єгипетських земель. Цю боротьбу завершили Фіви після впертої боротьби протягом життя декількох поколінь. Фівам вдалося знову об'єднати країну під владою національної династії. Ця династія почалася з Ініотефів, один з яких приєднав Копт та скинув там прибічника гіксосів [122, с. 74]. Пізніше правитель на імя Таа (Сакнан-Ріа) продовжив цю боротьбу, сам загинувши на полі бою з гіксосами, котрих очолював цар Апопі [89, с. 103].

Проте, сучасні історики прямих доказів про війну Таа з Апопі не мають. Науковці знайшли мумію Сакнан-Ріа, на цій мумії було виявлено п'ять ран на голові, і саме це змусило декотрих вчених зробити висновок про те, що Таа було вбито у битві з гіксосами [89, 103].

Найбільш повні дані про збройне зіткнення єгиптян з гіксосами збереглись від часів правління останнього представника XVII династії, сина Таа фараона Камоса (Ка-масі). Це відомо з тексту дерев'яної таблички Карнарвона [2, с. 59] а також стели Камоса [2, 60]. Камос мав на меті об'єднати під своєю владою не лише весь Верхній Єгипет, а і Нубію, для того щоби усі разом об'єднані сили Півдня протиставити гіксосам.

Ім'я фараона Камоса збереглося у більш пізніх історичних легендах, як ім'я одного з найулюбленіших з народних героїв, борця за визволення Єгипту від іноземного гніту.

У тексті таблички Карнарвона йдеться про те, що Єгипет було поділено на три частини: Дельта та Середній Єгипет належить гіксосам, Нубія, частково, відпала, а фіванський володар править тільки півднем Єгипту, від Елефантини до Кус. Саме цим був незадоволений Камос: «Для чого мені моя сила, коли один володар у Аварісі, другий у Куші, а я сиджу у оточенні азіата та нубійця»[2, с. 59]. Камос, звертаючись до своїх придворних, закликає їх всіх до боротьби проти гіксосів та вигнання іноземців з країни. «Я прагну визволити Єгипет та вразити азіатів» - говорить цар [2, с. 60]. Проте його придворні не хочуть розпочинати війну. Вони цілком задоволені становищем Єгипту: «Ми приспокійно володіємо нашим Єгиптом: міцна Елефантина, середина Єгипту разом з нами аж до Кус... . Гіксоські володарі володіють країною азіатів, а ми володіємо Єгиптом. Якщо ж до нас прийде той, хто нападе на нас, ось тоді ми будемо діяти проти нього» [2, с. 60]. Проте фараон Камос не задовольнився цією відповіддю своїх придворних. Адже він поставив собі за мету боротися з гіксосами до повної перемоги.

Саме так розпочалася велика війна проти гіксосів-правителів, у котрій брали участь також загони маджаїв які склалися із воїнів нубійського та суданського походження [89, с. 104].

Перша значна битва відбулася поблизу Неферусі (що північніше Гермополя). Ця битва завершилася поразкою азіатів та захопленням значної кількості трофеїв військом Камоса. «Округ Неферусі впав» – саме так з цього приводу було записано у таблиці Карнарвона [2, с. 60].

Про наступні бої Камоса проти гіксосів, результатом яких стало те, що Камос підкорив собі усю країну аж до Кінополя, йдеться у стелі

фараона Камоса, котру було знайдено у Карнакському храмі у Фівах [2, с. 60]. Сучасні дослідники розглядають цю стелу як своєрідне продовження «таблички Карнарвона».

Звертаючись до гіксоського царя, фараон Камос говорить: «Моє серце радіє, оскільки я змусив Апопі побачити смутні часи» [2, с. 60]. Далі у розповіді царя йдеться про те, що він спорядив флот. Потім повідомляється про паніку, яка охопила жінок Аваріса, при наближенні військ Камоса та про його блискучу перемогу. «Ось я прийшов, удача опинилася у моїй руці. Як існує Амон, так не залишу я тебе (Апопі), і не дам я тобі ходити по землі. Оскільки зле твоє серце. Азіат нікчемний, ось я п'ю вино із твоїх виноградників. Я зруйнував твоє місце, там де ти сидиш, я зрубав твої дерева, я забрав твоїх жінок до в'язниць, відібрав я твої колісниці» [2, с. 61]. Далі джерело детально перераховує трофеї, які були захоплені військом фараона Камоса.

Далі розповідається про захоплення єгиптянами гіксоського посла, якого було направлено до правителя Куша з листом, у котрому Апопі пропонує йому союз задля спільної боротьби проти військ фараона Камоса: «Я захопив його посла у верхній частині оазису, коли той плив з листом до Кушу. Знайшов я у ньому написане рукою володаря Аварісу наступне: «Чи бачиш ти дії Єгипту проти мене? Камос намагається вигнати мене з моєї землі, хоча я зовсім не ображав його. Прийди ж на північ! Немає таких, хто повстане проти тебе у Єгипті. Ми з тобою розділимо населення Єгипту...» [2, с. 62]. Нижче Камос розповідає про свої перемоги та про гарний стан свого війська, а також про страх Апопі перед ним. Згаданого посла відправили назад до царя Апопі, для того щоби він розповів про це: Увійшла моя сила до його серця. Затремтіли всі його органи, коли посол розповів йому про те, що я зробив проти Кінополя, який належав до його володінь [2, с. 62]. Далі у джерелі йдеться про

радісне для єгиптян повернення війська фараона на південь після перемоги над ворогом, військо повернулося не зазнавши жодних втрат. На честь цієї перемоги Камос влаштував велике та гучне свято. Стела ця закінчується наказом фараона Камоса Неші записати усі перемога царя на стелі та встановити цю стелу у Карнакському храмі. Отже, єгипетському фараону Камосу вдалося не лише визволив від гіксосів всю територію від Кус до Неферусі, але й прогнати їх аж до Кінопольського ному включно, та захопити Аль-Кес [2, с. 62].

Проте остаточна перемога над іноземцями-завойовниками була отримана дещо пізніше, у часи першого фараона XVIII фіванської династії - Яхмоса I (1584-1559 рр. до н. є.) який був братом Камоса. Яхмос I продовжив справу свого брата [117, с. 10].

Надзвичайно цікавий історичний документ цієї епохи - автобіографія начальника гребців Яхмоса, сина Іабани, описує особливості цієї останньої впертої боротьби єгипетського народу проти поневолювачів. Центр гіксоської могутності у Єгипті Поблизу міста велися вперті та запеклі бої на суходолі та на морі. Напевне, сили обох воюючих сторін були приблизно однаковими, а укріплення Аваріса достатньо сильними, для того щоби протягом досить довго періоду протистояти атакам єгипетських військ. Цим, напевно і пояснюється досить тривалий штурм столиці азіатів, котрий Яхмос описує у таких рядках: «Вівся штурм міста Хатцарії (Аваріса). Я виявив хоробрість у пішому бою перед лицем царя. Потім я був призначений на корабель «Світло у Мемфесі». Ми билися на воді, у каналі Пержед-Ку поблизу Аваріса. Я особисто брав участь у рукопашному бою... "[8, с. 64].

Бої під стінами Авріса тривали декілька років. Вони були перервані повстанням у Верхньому Єгипті. Це повстання було підняте

аристократичними групами, котрі не підтримували війни проти гіксосів та були категорично невдоволені військовою політикою Яхмоса I. Проте це повстання тільки відтягнуло у часі падіння Аварісу та остаточний розгром гіксосів. Коли повстання було придушене, єгипетські війська знов були перекинуті на північ. Тоді неприступна твердиня гіксосів у Дельті Нілу – місто Аваріс – було взяте єгипетськими військами.

Після цієї події гіксоси змушені були звільнити увесь Нижній Єгипет та відступити до Азії. Напевне, що у боях під Аварісом гіксоси зазнали значних втрат. Невелика кількість полонених, які були захоплені Яхмосом I, вказує на те, що бої ці були надзвичайно жорстокими та кровопролитними та що, безжалісно знищуючи своїх ворогів, єгиптяни майже не брали полонених.

Проте, не дивлячись на все це, їм все ж вдалося зберегти частину своїх військ у Палестині. Намагаючись вберегти Єгипет від повторного нашествия кочівників та остаточно зламати сили єгипетського споконвічного ворога, Яхмос I вдерся до Палестини. На жаль ми не маємо детальних відомостей про те, як саме протікав цей останній з етапів боротьби єгиптян проти іноземців. Проте відомо, що ця боротьба була нелегкою, єгиптяни не відразу змогли зламати сили свого ворога у Палестині.

Яхмос I разом зі своїм військом розбили гіксосів поблизу фортеці Шарухен на півдні Палестини. «Облогу Шарухена вели протягом трьох років. I нарешті його величність оволодів ним» - так з цього приводу записав начальник гребців Яхмос [8, с. 64]. Захопивши це місто, фараон Яхмос I зміцнив кордон Єгипту з північного сходу та перетворив його на базу для своїх подальших завоювань у Палестині і Сирії [49, с. 64].

Такі успішні дії Єгипетського війська значно затримувалися повстаннями, які неодноразово вибухали у Єгипті та були направлені

проти фараона Яхмоса I та курсу військової політики, котрий він послідовно проводив протягом усього свого царювання. Перше таке повстання відбулося під час штурму гіксоського Аваріса. Друге ж повстання відбулося після взяття Шарухена. Також відоме і третє повстання. Проте всі вони були придушені.

Отже, не дивлячись на невдоволення декотрих груп єгипетського населення військовою політикою уряду, котрий намагався остаточно зломити сили іноземців та звільнити Єгипет від їхнього панування, а також не зважаючи на поодинокі повстання, фараону Яхмосу I таки вдалося довести до кінця війну проти гіксосів та не лише вигнати їх з території Єгипту, але також розбити їхні війська на території Передньої Азії.

Значні успіхи єгиптян у війні проти гіксосів у якійсь мірі пояснюються і військовим союзом Єгипту з Критом. Напевне, що гіксоські правителі включили до складу своєї могутньої держави також і острів Крит [21, с. 149]. Саме тому інтереси Єгипту та Криту співпадали. І це підтверджується археологічними джерелами та давньоєгипетськими написами. Зокрема, відомо те, що під час однієї великої, напевне, політичної, катастрофи були піддані руйнуванню розкішні палаци Феста та Кносса. У найдавнішому шарі нового палацу у Кноссі археологи знайшли кришку алебастрової посудини яка містила ім'я гіксоського царя Хіана. Це вказує на те, що Крит у XVIII ст. до н. е. був підданий спустошливій навалі та завоюванню гіксосами. А Карнакський напис Яхмоса I містить у собі досить цікаві дані про союз, укладений між Єгиптом та Критом, напевне, з метою ведення їх спільної війни проти навали гіксосів. Досить важливу роль тут зіграла єгипетська цариця на ім'я Яххотеп, яка була матерью фараона Яхмоса, котра, цілком можливо, що вийшла заміж за царя Криту та саме тому названа у написі Яхмоса I

«Володаркою берегів Хаунебт». Важлива політична роль цариці Яххотеп особливо підкреслюється у маленькому гімні на честь цієї цариці, котрий було вставлено у великий офіційний напис фараона Яхмоса I. Цей напис був збережений на камені, котрий було знайдено у Фівах перед 8-м пілоном у південній частині храму Амона. Судячи з цього офіційного напису, саме цариця Яххотеп, будучи на той час «володаркою берегів Хаунебт», тобто, ймовірно, Критської морської держави, змогла організувати досить велику армію та послати цю армію на допомогу Єгипту у війні з гіксосами. Така військова допомога Крита стала надзвичайно ефективною. Спираючись на вже об'єднані Єгипетсько-критські війська, й зокрема, на досить сильний критський флот, фараону Яхмосу I вдалося розбити гіксосів та після тривалої боротьби захопити їхнє головне місто Аваріс.

Отже, в результаті довготривалої та запеклої боротьби Єгипетську державу було визволено від влади іноземців-гіксосів. У 1580 р. до н. е. останні гіксоські загони було витіснено з приморських областей Єгипту, та у часи правління фараонів XVIII династії на руїнах колишньої гіксоської держави виникла нова та сильна єгипетська [59, с. 12].

У стародавньоєгипетській легенді розповідається, що переможеним гіксосам було запропоновано вибір: або покинути Єгипет вільними людьми, чи залишитися у Єгипті рабами. Практично всі гіксоси покинули Єгипет. А сирійські поселенці – семітські племена – вирішили залишитись у Єгипті – саме такий сильний вплив на них справила єгипетська культура, під впливом котрої вони прожили біля півтора століття [85, с. 115].

Таким чином, у результаті запеклої, тривалої та наполегливої боротьби Єгипет було звільнено від влади іноземців-гіксосів. У часи правління фараонів 18-ї фіванської династії на руїнах гіксоського царства виникла нова й сильна єгипетська держава. Перемога над гіксосами відкрила єгипетським фараонам шлях до Азії та заклала основи тієї великої та потужної військової держави, котра була створена фараонами XVIII династії. Єгиптяни вже більше не ізолювалися від оточуючого їх зовнішнього світу, їх вже більше не задовольняло бути господарями лише у себе вдома, тепер вони прагнули стати володарями "усього" відомого їм світу. Протягом наступних декількох століть на єгипетському престолі мінялися один за одним сильні фараони-завойовники, у тому числі декотрі з них були найвеличнішими полководцями, котрих лише бачив стародавній світ.

2.2 ВІЙСЬКОВА ЕКСПАНСІЯ ФАРАОНІВ РАННЬОЇ XVIII ДИНАСТІЇ

Вигнання загарбників-гіксосів та об'єднання під своєю владою усього Єгипту дало можливість фараону Яхмосу I відновити колишню міць та військову силу Єгипетської держави. Єгипетський фараон починає усвідомлювати себе не лише в якості володаря «двох країн» - Верхнього та Нижнього Єгипту, але і у якості могутнього володаря котрий претендує і на панування над сусідніми іноземними племенами та країнами, та навіть і на світове панування.

Тривала та запекла боротьба з гіксосами змогла розвинути у єгиптян військовий дух, ця боротьба викликала до життя нові засоби війни, а саме – постійне військо, коней та бойові колісниці, котрі були запозичені єгиптянами в азіатів. У цей час Єгипет переживав період надзвичайного підйому духовних та матеріальних сил. Об'єднання усієї країни у єдину та

незалежну державу звісно сприяло швидкому зростанню економіки. А рабовласницьке господарство Єгипту вимагало нового притоку значної кількості рабів, та поставок різних видів іноземної сировини, у першу чергу металу. Зростання продуктивних сил вимагало й розширення зовнішньої торгівлі, а отже, військово-агресивної політики, котра була тісно пов'язана разом з усіма типами рабовласницького господарства та тогочасної деспотичної держави. Це було основними причинами того чому єгипетські фараони ранньої XVIII династії були змушені знову вступити на шлях завоювань. Вони продовжували військову політику фараонів XI-XII династій - часів найвищого розквіту періоду Середнього царства. Проте цього разу більш швидке зростання економіки та тісні зв'язки із сусідніми країнами, та використання деяких культурних досягнень іноземних народів сприяли швидшому та могутнішому розмаху військової агресії єгипетської держави, котра у XVI ст. до н.е. поступово стала перетворюватись на одну із найбільш могутніх військових держав Стародавнього світу.

Таким чином, всі перераховані причини змусили фараонів ранньої XVIII династії розгорнути досить широку військову експансію у сусідні країни.

Після захоплення Шарухена перед фараоном Яхмосом I була відкрита дорога до Сирії та Палестини. Яхмос відновив вже традиційну завойовницьку політику своїх відомих попередників, Сенусертів та Аменемхетів часів Середнього царства [21, с. 157]. До такого відновлення його змушувала сила традиції та великодержавні ідеї, які зародилися ще у період Середнього царства. Крім того, особливо його до цього його змушувала рабовласницька аристократія, котра повністю будувала своє власне благополуччя на військових грабунках сусідніх країн. Отже, завойовницькі війни велись у першу чергу задля розширення кордонів

держави та задоволення різних господарських потреб єгипетського суспільства.

Єгипетські фараони XVIII династії розпочали проводити досить активну завойовницьку політику за традиційними для Єгипту шляхами: на південь – до Нубії, та на північний схід – у Сирію, Палестину й Фінікію.

Таким активним та вдалим війнам надзвичайно сприяла реорганізація єгипетської армії. Адже єгипетські фараони створили складну та грізну військову машину, яка характеризувалася вдосконаленням зброї, використанням бойових колісниць та застосуванням лучників [52, с. 12].

У часи Нового царства єгипетське військо являло собою особливу військову касту, котра поділялася на дві групи. Перша з груп, згідно даних Геродота, нараховувала близько 160 тис. чоловік, друга група – близько 250 тис [52, с. 12]. Проте ці цифри дають чисельність усієї військової касты, включаючи дітей та старих, а можливо також і жінок. Отже, у військовий похід могли вступити тільки десятки тисяч воїнів.

Переважна частина воїнів у часи Нового царства були озброєні прямими та серповидними мечами, крім того помітну роль у бою відігравав і складний лук. Тогочасні єгипетські воїни-піхотинці, крім звичайних списів й кинджалів, були також споряджені і бойовими сокирами. Разом з тим, значно покращилось і захисне озброєння воїнів.. Так, воїн крім щита мав тепер ще й шолом та панцир виготовлений зі шкіри на який було прикріплено бронзові пластинки.

Надзвичайно важливою частиною єгипетського війська тепер були і бойові колісниці. Така колісниця являла собою дерев'яну площину (1 м. х 0,5 м.) на двох колесах, до неї прикріплювали дишло [52, с. 13]. Передня

частина та обидва боки колісниці обшивалися шкірою, це захищало ноги бойового екіпажу від стріл. Бойовий екіпаж колісниці складався із візника та одного бійця [99, с. 233]. Як правило до колісниці запрягали двох коней.

Фараони Нового царства запровадили спеціальні навчання та тренування своїх воїнів. Це сприяло підвищенню дисципліни та примножувало здатність маневрувань на полі бою.

Головною силою єгипетського війська була піхота. У період Нового царства єгиптяни також мали і сильний флот. Їхні кораблі оснащувались парусами та значною кількістю весел.

Під час військового походу єгипетське військо поділялось на декілька загонів, котрі рухались колонами. Наперед обов'язково висили розвідку. Під час наступу єгиптяни встановлювали захист із щитів. Під час штурму міст єгиптяни застосовували стрій, який називається черепахою, штурмову драбину та таран [52, с. 13].

Таким чином, оснащена вже новою зброєю та новими рухливими бойовими колісницями, добре дисциплінована єгипетська армія стала тією силою, перед котрою не вистояли народи Нубії та Східного Середземномор'я.

Переслідуючи та прагнучи остаточно зламати владу гіксосів, Яхмос I вдерся слідом за їх відступаючими з Єгипту військами до Передньої Азії. Переважна більшість єгиптологів, таких як, доприкладу, Тураєв, Масперо та Брестед, розглядають цей азійський похід Яхмоса I саме як «остаточний крок у справі звільнення Єгипту». Так, зокрема Брестед підкреслює, що «Яхмос I переслідував гіксосів на північ від Шарухену, йому вдалося відтіснити їх щонайменше на досить безпечну відстань від кордонів Дельти». Масперо ж вважає, що основною причиною цього азійського походу Яхмоса I була чи то нова загроза

Єгипетській державі з боку гіксосів, чи прагнення фараона Яхмоса I не дати їм часу на перепочинок та позбавлення їх можливості зібратися з силами та знов здійснити наступ на Єгипет. Усі ці гіпотези виглядають цілком правдоподібно, проте на даний час ще не повністю доведені. Звісно, гіксоси ще у часи царювання фараона Яхмоса I були досить значною та грізною силою для Єгипту. Це підтверджується тривалістю боротьби Яхмоса I з гіксосами, та значною мірою тривалість облоги Аваріса. Ми можемо припустити, що гіксоси чинили опір єгипетським військам навіть на території Палестини. Проте історичними документами це довести не моливо, оскільки у написі начальника веслярів Яхмоса, сина Іабани, про цю не йдеться.

Після захоплення Шарухена на території Південної Сирії та створення тут єгипетської військової бази, фараон Яхмос I здійснює ще два окремих походи до Фінікії [21, с. 112]. Єгипетське військо розграбувало багаті області Південної Фінікії та вивезло значну кількість здобичі.

Після Фінікії фараон Яхмос I повернув силу своєї зброї проти південних нубійських племен. Нубією (країною Куш) у період Нового царства називалася уся область розташована на південь від першого до четвертого порогу Нілу [50, с. 112]. Це підтверджують історичні тексти, переможні реляції та аннали фараонів XVIII династії. У часи панування гіксосів над Єгиптом, у Нубії утворилося самостійне царство. Проте єгипетська перемога над гіксосами знову відкрила фараонам шлях до Нубії.

Варто сказати, що більш ніж столітнє панування кушитів у Нубії не пройшло безслідно. За всі роки свого самостійного правління влада місцевих царків значно зміцніла. Поступово Нубія перетворилася на серйозного військового суперника, і підкорити її вдалося тільки

постійними військовими операціями. Отже, єгипетські фараони XVIII династії змушені були знову завойовувати та підкорювати собі області Нубії.

Нубія простягалася по течії Нілу від Асуану до Хартуму. Вона була заселена кочовими та напів осілими племенами [50, с. 117]. Єгипетських фараонів здавна приваблювали у цій країні передусім значні запаси золота. Безпосередньою причиною єгипетської експансії на південь була необхідність контролювати усю течію Нілу. Таким чином, фараон Яхмос I змушений був не лише покарати неспокійні нубійські племена, котрі підняли повстання проти Єгипту, а і закріпити за Єгиптом панування у багатьох областях цієї країни. Котра здавна була сировинною базою єгипетської держави.

У автобіографії начальника гребців Яхмоса описано цей нубійський похід Яхмоса I, який відбувся безпосередньо після взяття Шарухена. «Після того, як його величність перебив сусідні азійські племена, він поплив вверх по Нілу до Північного Кушу. Його метою було знищити кушитських кочівників. Його величність здійснив серед них велике спустошення... Його величність поплив назад, вниз по Нілу, з радісним серцем, сильний та переможний, підкоривши їх» [8, с. 64].

Проте Яхмосу I одразу не вдалося встановити своє панування у Нубії. Одразу після відходу єгипетського війська на півдні вибухнуло одразу два повстання. Тільки після захоплення вождя повсталих нубійських племен, місцеві племена здалися: «Його величність захопив його як військовополоненого разом з усіма його людьми, як легку здобич... І Його величність вбив його, дружина його перестала існувати» [8, с. 64].

Отже, як можна побачити, усі військові заходи фараона Яхмоса I зводилися в першу чергу до відновлення кордонів Єгипту які були у часи XII династії. Вийти за ці межі Яхмос I не зміг через важке та нестабільне

внутрішнє становище держави, яка була послаблена тривалою боротьбою проти гіксосів та громадянською війною.

Разом з тим, військові походи фараона Яхмоса I знову наповнили єгипетську скарбницю золотом, сріблом і іншими цінностями які були вивезені із сусідніх країн, як у вигляді здобичі, так і данини. Проте розгорнути широке храмове будівництво в середині країни Яхмосу I так не вдалося. Переважна більшість храмів залишалися у занедбаному стані, знадобилося близько півстоліття, для того щоби їх відновити.

Таким чином, Яхмос I був першим з єгипетських фараонів, хто започаткував нову еру єгипетських завоювань. Єгипетська держава лише розпочинала виходити на арену широкої міжнародної політики. I поступово їй вдалося посісти на одне з перших місць серед держав Передньої Азії.

Під час правління фараона Яхмоса I Єгипет перетворився на сильну рабовласницьку державу. А об'єднання та зміцнення усіх внутрішніх ресурсів у руках єдиного централізованого уряду посприяло розширенню зовнішньої агресії Єгипту та подальшому розгортанню військової політики. Ніщо вже не могло стримати єгипетських фараонів цього періоду від чисельних завойовницьких походів. Вони були спрямовані передусім проти давніх ворогів Єгипту: темношкірих нубійців «підлої країни» Куш, також проти лівійців північної Африки та західних областей, а також численних азіатських племен. Перед силою котрих єгипетські володарі досить часто відчували страх, а багатствам котрих вони жадібно заздрили, а також тих, кого вони завжди ненавиділи, як своїх самих найнебезпечніших супротивників.

Саме з цих причин навряд чи можна думати, що миролюбний характер котрогось фараона, чи то прагнення зміцнення внутрішньої сили країни змогли б посприяти розвитку мирної політики Єгипту у цей доволі бурхливий та грізний період єгипетської історії. Часи, коли надзвичайно

агресивно налаштовані правлячі кола рабовласницької аристократії постійно штовхали своїх правителів на усе нові й нові завоювання, прирікаючи таким чином свою країну на усілякі тяготи військового часу. Тому, на нашу думку, не можна цілком погодитися із думкою норвезького історика Ліблейнома, котрий вважає, що наступник фараона Яхмоса I - Аменхотеп I мав миролюбний характер та повинен був піклуватися лише про відновлення порядку у Єгипті після іноземного панування. Історичні джерела не дають нам жодних підстав говорити про виключно «миролюбивий характер» фараона Аменхотепа I. Історичні пам'ятники досить часто зображують його у традиційній позі войовничого фараона, котрий вражає всіх своїх ворогів у тій звичайній сцені тріумфу, котра продовжувала зберігати своє політико-сакральне значення іще від часів давнини. Саме цим немов би наочно вказувалося на те, що фараон Аменхотеп I вважав за необхідне продовжувати ту завойовницьку політику яка була у попередньому періоді. Та навряд чи у період його царювання у Єгипті ще продовжувала гостро відчуватися необхідність у встановленні внутрішнього порядку після смут, котрі відбувалися у часи гіксоського завоювання Єгипту. Як відомо, фараон Яхмос I царював понад 20 років, і у часи його царювання об'єднаний Єгипет знов зміг стати сильною та згуртованою державою.

Таким чином, політику фараона Яхмоса I зміг продовжити його син - Аменхотеп I (Аман-хатпі), котрий правив від 1526 до 1504 рр. до н.е. (за іншою версією 1559 до 1538 рр, до н. е.). Початок правління фараона Аменхотепа I, встановлений при допомозі астрономічних спостережень; дані за цей період дозволяють розпізнати риси ідеологічної моделі яка була привязана до ліванської традиції і ролі Амона-Ра, володаря Карнаку, у легітимізації царської влади.

Метою єгипетських завойовників була в першу чергу Ефіопія. Ефіопія була легкодоступною для єгиптян, адже вона була заселена

розрізненими та порівняно слабкими племенами. Саме до Ефіопії направився Аменхотеп I, метою його було «розширити кордони Єгипту» [117, с. 10], та завоювати багаті області Нубії. У автобіографії начальника веслярів Яхмоса описується сам похід фараона до Нубії, розгром нубійців та захоплення здобичі наступними словами: «Його величність переміг кушитського кочівника та його його воїнів. Всі вони були захоплені в полон. Ті, хто намагалися втекти, залишились лежати вбитими...» [117, с. 10]. На думку Брестеда, під час цього походу фараону Аменхотепа I вдалося досягнути 2-го нільського порогу [42, с. 45].

Підконтрольна Єгипту частина Нубії була настільки велика, що фараону довелося об'єднати її у особливе намісництво з єгипетським чиновником на чолі. Він отримав титул «царського сина Куша та начальник південних областей» [33, с. 76].

Після походу до Нубії Аменхотеп I здійснює ще один військовий похід на захід проти лівійських племен. Така акція була продовженням подібних заходів Середнього царства. Щодо військових дій у Сирії та Палестині у часи царювання Аменхотепа I наразі нічого невідомо.

Військова здобич та данина які збиралася з підкорених племен, а також постійна експлуатація багатих земель - все це дало можливість Аменхотепа I розгорнути будівельну діяльність на славу єгипетських богів. Так, у Карнаку було споруджено монументальні храмові ворота та колосальна статую, власний заупокійний храм. Таким чином, державна влада, наслідуючи стародавній традиції, намагалася використати форми мистецтва та релігій задля зміцнення авторитету фараона та його влади метою чого було виправдати політику єгипетських агресивних війн. Така відчутна близькість ідеології фараона Аменхотепа I до величної епохи Середнього царства особливо підкреслюється й тим, що вся будівельна діяльність тогочасних єгипетських майстрів Аменхотепа I була подібною до діяльності зодчих періоду Середнього царства [94, с. 213-214].

Це все вказує нам на те, що ідеологія часів царювання Аменхотепа I швидше за все, цілком свідомо, дуже тісно спліталася з ідеологією періоду Середнього царства. У даному випадку ідеологія допомагала рабовласницькій деспотії навіювати широким масам населення думку про те, що нова Єгипетська держава вже повністю оговталась після гіксоського завоювання та гострої соціальної боротьби котра мала місце, та знову починає відновлювати завойовницьку політику єгипетських фараонів часів Середнього царства.

Таким чином, у часи царювання фараона Аменхотепа I було створено матеріальні, політичні, а також моральні основи для подальшого розгортання тієї військової завойовницької політики, котра отримала значний розмах у період царювання фараона Тутмоса I.

Ознаки енергійної зовнішньої політики яка характеризувалася сильною військовою присутністю, проступають з приходом до влади Тутмоса I. Фараон Тутмос I (Дхут-масі) правив 13 років (від 1538 до 1525 рр. до н. е.) [117, с. 10]. Саме він здійснив найпершу реальну спробу створення «світової єгипетської держави». Тутмос I не був прямим нащадком Аменхотепа I: його мати не була царицею, проте він одружений на сестрі фараона Аменхотепа I – цариці Яхмос [68, с. 169].

Тутмос I проводить компанії в Нубії та Азії, і прославлення його увінчано у скелі, яку фараон установив на березі Євфрату.

Єгипетська держава у часи царювання Тутмоса I виступає на арену широкої міжнародної політики та значних завоювань вже у якості могутньої держави, котра претендує на впливове становище не лише у Сирії, Палестині та Фінікії, а і у інших країнах Передньої Азії та районі егейського моря. Отже, Єгипет тепер претендує на панування над усіма країнами «Котрі оточує сонце» [21, с. 169], тобто, Єгипет вже претендує на світове панування, - таким чином остаточно сформувалася єгипетська великодержавна ідеологія.

Невдовзі після свого воцаріння, Тутмос I здійснює похід до Нубії. Метою цього походу було придушення там антиєгипетського повстання [8, с. 65]. Це повстання було швидко придушене фараоном, котрий після цього розгорнув великий похід вверх за течією Нілу. Згідно слів начальника веслярів Яхмоса, метою цього походу був намір фараона «змусити розкаятися кочівників» за їхнє вторгнення [8, с. 65]. Проте це був лише привід, зовнішнє обґрунтування подальших розбійницьких планів Єгипту. Результатом походу до Нубії стало те що «їх народ був захоплений у рабство». Повертаючись до Фів, фараон наказав повісити тіло вбитого нубійського вождя на своєму кораблі головою донизу [73, с. 53]. Як нам відомо з томбоського напису, який було висіченого на скелі острова Томбос поблизу 3-го нільського порогу, фараон Тутмос I побудував тут фортецю метою якої був захист південних держав. У цьому відкрито знайшла втілення наступна великодержавна політика: «Він проник до долин, котрих його попередники не знали. Не бачили цих долин ті, котрі носили подвійну діадему коршуна та змії... Уся земля була у його ніг» [21, с. 171].

У підсумку завоювань фараона Тутмоса I, до складу Єгипетської держави було включено область Донгола, впритул до Напати (країни Карат) та до місцевості, котру єгиптяни називали «Рогом землі». Під назвою «Ріг землі» розуміють пустинну землю, котра простягається на 25 миль там, де Ніл тече через район 4-го свого порогу [21, с. 172].

Захоплення обширних та багатих областей Нілу звісно вимагало господарської та економічної організації у цих місцях Єгиптом. З метою того, аби пізніше зв'язати Нубію із Єгиптом, а також забезпечити мореплавство вздовж Нілу до районів порогів, було відновлено стародавній канал, який йшов в обхід перших порогів. Цей канал мав

велике економічне значення, оскільки полегшував перевезення людей, військ та товарів.

Продовжуючи розпочату завойовницьку політику, фараон Тутмос I поставив собі за мету підкорити Сирію та пробити вікно із вузької долини Нілу до широкого передньоазійського світу. Для Єгипту були життєвонеобхідними сирійські товари. Саме тому єгипетські фараони прагнули контролювати важливі торговельні шляхи через Синайський півострів, до Палестини, по долині Оронта до областей південної Сирії, і далі до Малої Азії та до Месопотамії [21, с. 172]. Завоювання Сирії також давало можливість Єгипту виступити на широку арену міжнародної політики у якості сильної та великої держави. Використання важливих торговельних та стратегічних переваг Сирії та експлуатація багатств Передньої Азії повинні були посприяти збагаченню фараона, а також висунути Єгипет до числа світових держав.

Намагаючись здійснити таку великодержавну політику, фараон Тутмос I, вже від самого початку свого царювання здійснив великий завойовницький похід до Сирії. Докладного офіційного звіту чи іншої інформації про цей сирійський похід Тутмоса I у тогочасних написах не збереглося. Проте все ж деякі відомості щодо цього походу ми можемо отримати у автобіографії начальника веслярів Яхмоса, сина Іабани. Цей невтомний та багаторічний єгипетський полководець, котрий стояв цього разу на чолі єгипетського війська, яке здійснило напад на Сирію, у автобіографії розповідає, що «після походу до Нубії вони вирушили до Ретени, для того щоб помити серце своє серед іноземних країн. Його Величність прибув до Нахаріни. Знайшов його величність, хай буде він живий, здоровий та неушкоджений, ворога, коли наказував (здійснити) спустошення. І його величність вчинив серед них великий розгром. Необчислювані живі бранці, приведені його величністю після своїх перемог. У час коли я перебував на чолі наших військ, його величність

бачив мою хоробрість. Я привів колісницю з кіньми та того, хто був на ній, і представив це його величності. Тоді мене нагородили золотом у подвійній кількості». Із цієї надзвичайно короткої розповіді про сирійський похід Тутмоса I ми можемо зробити декілька важливих історичних висновків. Адже начальник веслярів Яхмос, син Іабани, абсолютно точно вказує, про те що сирійський похід відбувався вже після нубійського. Також він точно перераховує ті райони, котрих досяг Тутмос I. Згідно його слів, військо фараона «попрямувало до Ретени». Та «його величність досяг Нахаріни». Оже, ми можемо приблизно відновити маршрут, за котрим разом із своєю армією йшов Тутмос I. Такі дослідники як Масперо, а слідом за ним і Ліблейн припускають, те що Тутмос рушив на Газу, а звідти через Мегіддо, проходячи вздовж долини Оронта через Кадеш, він досяг північної Сирії та дійшов аж до Кархемишу. Тутмос I поставив свій пам'ятний переможний напис у Нії, що на східному березі Євфрату. Про це ми дізнаємося із Анналів Тутмоса III у яких йдеться про те, що «(він поставив цей свій напис) на схід від цієї води (тобто Євфрату); іншу плиту він поставив біля плити свого батька, царя Верхнього та Нижнього Єгипту Тутмоса I.». Судячи із цього напису, єгиптяни називали «країною Нахаріна» «країну річок», тобто Месопотамію, а точніше кажучи, північну Месопотамію, котра добре зрошується Євфратом. Вона єгиптянам у цей період стала відомою саме завдяки походам туди Аменхотепа I та Тутмоса I.

Таким чином, ця країна річок - «Нахаріна» була не чим іншим, як державою Мітанні, разом з якою тепер зіткнувся Єгипет та вступив з Мітанні у запеклу боротьбу за переважання та панування у Сирії. На той час Мітанні була сильною державою. Мітаннійський цар, згідно слів Яхмоса, сина Іабани, вже готувався до нападу на єгипетське військо, проте, напевне, був захоплений зненацька. Це вказує на хорошу організацію єгипетської розвідки. Напис чітко нам вказує також і на

результати зазначеного сирійського походу. Єгипетське військо захопило значну здобич. Вона складалася із рабів, колісниць та коней. Цю здобич, захоплену єгиптянами у Сирії, перераховує у своєму написи начальник веслярів Яхмос, син Іабани.

Таким чином, намагаючись здійснити свої великодержавні плани, фараон Тутмос I здійснив похід до Сирії. Відомий дослідник Масперо вважав, що Тутмос, через Мегіддо, дійшов аж до північної Сирії та Каркемишу, він поставив свою пам'ятну стелу у Нії - на східному березі Євфрату. Тут єгипетський фараон зіштовхнувся з міттанийським царем, та вступив з ним у жорстоку боротьбу за вплив у Сирії. Держава Міттани на той час була досить сильною країною, тепер єгиптянам довелось мати справу не із слабкими нубійськими племенами, а вже з сильним військом. Проте єгиптяни напали несподівано, тому й похід вирішився на користь єгиптян. «Його величність здійснив серед них страшенне спустошення» – саме так записав у своїй автобіографії Яхмос [8, с. 65]. Єгипетські війська захопили значну здобич, яка складалася з колісниць, рабів та коней. Захоплення колісниць та коней мало дуже велике значення оскільки організація колісничих військових загонів надзвичайно посилювала боєздатність єгипетського війська, а це давало можливість швидко пересуватися, нападати та преслідувати свого ворога. Саме тому у багатьох тогочасних написах особливо підкреслюється захоплення єгиптянами у Сирії бойових колісниць та коней. Наприклад, у написі Яхмоса, у якому коротко йдеться про сирійський похід Тутмоса I, вказується тільки на те, що сам автор напису «захопив для його величності у чужоземній країні Нахарин 21 руку, одного коня та одну колісницю». Ймовірно, що Яхмос Пен-Нехбет вважав найголовнішим результатом цього азійського походу саме захоплення колісниць та коней.

Під час розглядаємих походів серед рядів великої давньоєгипетської армії, поступово формувалися кадри вищого офіцерства, котрі стали опорою та провідниками великодержавної політики. А бойовий дух та войовничість цих аристократів безперервно підтримувалася досить щедрими пожалуваннями фараона, котрий частину від захопленої у війні здобичі віддавав своїм прибічникам. Також фараон жалував своїм найбільшим командирам дорогоцінну зброю, золото та рабів. Свідченням цього слугує автобіографія Яхмоса. Адже він усе своє життя служив у військово-річковому нільському флоті, він воював під знаменами аж трьох фараонів, котрі дуже щедро йому віддячували за віддану службу. Після походу Тутмоса I до Сирії Яхмоса «знову нагородили золотом» [8, с. 65].

Надзвичайно важливим наслідком загарбницьких війн фараонів ранньої XVIII династії, зокрема і Тутмоса I, було значне збагачення вищих прошарків жрецтва, і у першу чергу жерців великих фіванських храмів. Фараон після кожного свого походу досить щедро обдаровував жерців та чиновників рабами, золотом та дорогоцінностями. Крім того, фараон особисто керував перебудовою старих та будівництвом нових храмів. Ця невтомна та постійна турбота, фараона про храми мала на меті показувати народу тісний зв'язок та непорушний союз між фараоном та жрецтвом. На цьому союзі і засновувалась деспотична система управління країною та й увесь класовий устрій єгипетської рабовласницької держави. У свою чергу релігія та жрецтво завжди оточували особу фараона ореолом божественності, за що і отримували щедрі винагороду.

Економічне зростання та розквіт тогочасної єгипетської держави відобразився і на зодчестві. Фараон Тутмос I збудував монументальні пілони Храму Амона у Фівах [63, с. 425]. Поступово, із доволі

невеликого, храм перетворився на грандіозну, величезну споруду, а це звісно свідчило про багатство Нового царства. У цей час також спостерігався розквіт у Єгипті мистецтва, зокрема, скульптури. З правлінням Тутмоса I продовжується монументизація храму Амона-Ра у Карнаку, який розвивається як храм з сильними царськими конотаціями. Спочатку фараон обирає для свого поховання пустельну долину на західному березі поблизу Фів, Долину царів, яка стає царським некрополем та продовжує залишатися ним протягом всього періоду Нового царства. Підземелля було піддане певним осьовим змінам у просторі перед кімнатою з саркофагом, котра буде закріплена впродовж більшої частини правління XVIII династії. Також його правління стало періодом заснування робітничого селища Дейр ель-Медіна, де проживали ремісники які брали участь у оформленні царських гробниць, і чия документація наразі являє собою цінне джерело відомостей про період Нового царства.

Отже, від правління Тутмоса I єгипетська зовнішня політика зазнає вирішального поштовху до мілітаризації, що не лише є інструментом гегемонії, але й виразом моделі міжнародної культури, прийнятої правлячою династією.

Таким чином, у період правління Тутмоса I у Єгипті було створено усі політичні, економічні та військові передумови для подальшого розвитку та розгортання єгипетської агресивної зовнішньої політики.

Політику Тутмоса I продовжив його наступник – Тутмос II. Він був сином Тутмоса I від цариці Мутпофрет [63, с. 425]. За роки свого правління він намагався підтримувати єгипетське панування у тих країнах, котрі завоював його батько - Тутмос I.

Після смерті Тутмоса I, його дочка Хатшепсут вийшла заміж за прийомного брата Тутмоса II.

На першому році свого правління фараон Тутмос II здійснив військовий похід до Нубії. Цей похід описується у Ассуанській стелі. У цей час у Ефіопії виникло повстання, і звістка про це розгнівала фараона, Тутмос поклявся «не залишити серед них живим жодного чоловіка» [73, с. 53]. Згодом це повстання у «підлій країні Куш» було потоплене у крові посланими туди єгипетськими військами. Усіх чоловіків там було вбито, за виключенням одного із дітей правителя Куша, його було захоплено у полон [73, с. 53]. Люди та худоба опинилися здобиччю переможців.

Можна припустити, що не дивлячись на численні військові походи єгипетських фараонів ранньої XVIII династії, нубійські племена все ж не були повністю підкорені, вони використовували кожен випадок для того щоб підняти повстання проти єгиптян. Фараону Тутмосу II вдалося знову підкорити південні області, котрі стали «рабами його величності». З цього можемо зробити висновок, про те що нубійський похід Тутмоса II був у значній мірі великою каральною експедицією проти кушитів.

А ось другий похід Тутмоса II проти палестинський кочівників – було здійснено вже з оборонною метою для того щоби захистити від вторгнення південнопалестинські кордони [73, с. 48].

Правління Тутмоса II було недовгим (1518-1504 рр. до н.е.). Він помер в молодому віці від хвороби [37, с. 143]. Тутмос II був одружений на своїй рідній сестрі Хатшепсут (Хі-Шапсауі) та мав від неї дочку - царівну Нефруру. Крім того, він мав сина - наслідника престолу майбутнього Тутмоса III від служниці на ім'я Ісіда [37, с. 143].

Після смерті свого чоловіка Тутмоса II, Хатшепсут проголосила свого неповнолітнього племінника співправителем проте взяла владу до своїх рук. На той момент їй виповнилось 20 років. Наразі точно встановити, наскільки ж активною була участь Хатшепсут у управлінні

египетською державою неможливо. Також невідомо хто саме був творцем ідеї проголосити Хатшепсут фараоном - це сталося на 7-й рік правління Тутмоса III [37, с. 143].

Цариця Хатшепсут, свого пасинка Тутмоса III, відправила до монастиря. Вона заручилася підтримкою впливових вельмож та жрецтва. І саме жрецтво оголосило народу, що батьком цариці Хатшепсут був сам бог Амон-Ра у особі Тутмоса I.

Від регентства Хатшепсут переходить до фактичної коронації, і її проголошують фараоном. Отже, дочка Тутмова I відзначає свій статус божественного царя, впроваджуючи складний ідеологічний апарат який охоплює сфери від складання міфа, котрий описує божественне народження від Амона-Ра, котрий втілює у природного батька, до визнання фараона як єдиного священника сонця у фундаментальному тексті богословсько-культового характеру - так званий текст Священника Сонця), котрий матиме неабиякий успіх у Новому царстві.

Наразі вважається, що у часи правління Хатшепсут Єгипет не вів активних завойовницьких війн. Натомість цариця розгорнула широку будівничу діяльність. Вона відбудувала значну частину зруйнованих гіксосами єгипетських храмів, та спорудила поблизу Фів свій поминальний храм. Цей храм став перлиною староегипетської архітектури. Творцем цього храму - дива єгипетського зодчества науковці вважають Сененмута. Він був талановитим архітектором та великим чиновником [37, с. 143]. Сененмут був і одним із організаторів відомої експедиції єгиптян до напівлегендарної країни Пунт, що зараз знаходиться на території Сомалі, на березі Аденської затоки [37, с. 144]. З цією країною єгиптяни здавна підтримували тісні торговельні відносини.

Ця експедиція була найбільшою та найграндіознішою у історії Єгипту та першою від початку Нового царства. Основною метою цієї

подорожі до «країни бога» було встановлення торговельних відносин та придбання екзотичних товарів. А саме: шкір рідкісних тварин, страусинового пір'я, слонової кістки, пантер, золота, цінних сортів деревини та саджанців самих живих дерев, благовоній та рабів [37, с. 144]. Усі привезені з подорожі багатства Хатшепсут присвятила Амону. Подорож ця відбулася на 9-й рік царювання Хатшепсут. І хоча єгиптяни прибули до Пунту у супроводі військ, проте країна завойована ними не була [22, с. 52].

Отже, продовжуючи політику свого батька, Хатшепсут підтримує важливі заходи в храмі Амона-Ра у Карнаку. Далі на північ, у Бені-Хасан вона присвячує храм на скелі (перейменованій у Спеос Армедіос) місцевій богині левиці Пахет, де наказує вирізьбити текст на пам'ять про вигнання з країни гіксосів. Але її ім'я все ж пов'язується з храмом побудованим у Дейр-ель-Бахрі. У декоративному оформленні храму має місце вже згадуваний мною міф про божественне народження цариці та опис відомої експедиції в Пунт. Також тут було зображено одну із найважливіших фігур при дворі цариці - Семнута. Поруч з Дейр-ель-Бахрі Хатшепсут наказує збудувати гробницю, де було знайдено її саркофаг разом з саркофагом її батька - Тутмоса I.

Проте, міжнародний авторитет Єгипетської держави, не підкріплений силою зброї, у часи царювання Хатшепсут значно впав. Так, єгипетські володіння у Азії були втрачені. Мирний похід до Південного Чорномор'я та видиме приєднання його не змогли замінити підкорення Палестини, Фінікії та Сирії.

Така політика Хатшепсут могла подобатись знаті, проте не подобалася воїнам, і нескінченні переможні війни, котрі велися після смерті Хатшепсут, це ясно довели. Жінка-фараон померла між 20 та 22

роками правління Тутмоса III, проте у жодному документі про це не згадується [37, с. 145].

Наступником Хатшепсут став Тутмос III (1503-1491 рр. до н.е.) [117, с. 10]. Йому судилося стати одним із найвидатніших завойовників не лише Єгипту, але й усього стародавнього світу. У період правління Тутмоса III Єгипту вдалося досягнути zenіту своєї слави та могутності.

Отже, у період ранньої XVIII династії Єгипетській державі вдалося вийти на арену широкої міжнародної політики, як великій державі стародавньосхідного світу. Проте цілковита єгипетська гегемонія у Передній Азії та Нубії була встановлена лише згодом фараоном Тутмосом

III.

Розділ 3

ЗАВОЙОВНИЦЬКІ ПОХОДИ ТУТМОСА ІІІ ТА ЙОГО НАСТУПНИКІВ

У період правління перших фараонів XVIII династії було закладено основи військово-політичної могутності Єгипту. Фараони Яхмос І, Аменхотеп І та Тутмос І здійснили перші військові походи до Нубії, Сирії, Палестини та Фінікії, створивши тим самим перші контури тієї великої держави, котра розпочала претендувати на гегемонію у Передній Азії.

Проте, остаточне захоплення цих країн та встановлення військового контролю Єгипту над Передньою Азією було справою нелегкою. Адже Палестина, Сирія та Фінікія були густонаселені. Тут ще з III тис. до н.е. процвітали досить великі торговельні міста [22, с. 48]. На цих територіях проживали народи, які мали свою розвинену давню та високу культуру. Не дивлячись на те, що в силу цілого ряду історичних причин після падіння гіксоського царства ці народи і не змогли створити великі та сильні держави, проте вони усе ж доволі енергійно відстоювали свою незалежність у боротьбі проти єгипетських фараонів. Ось чому для остаточного завоювання цього надзвичайно важливого як у економічному, так само і в військово-стратегічному відношенні, району Передньої Азії Єгипетській державі необхідно було мобілізувати надзвичайно значні економічні ресурси та людські резерви. І така підготовка до серії великих та вдалих війн була остаточно успішно завершена у часи царювання Хатшепсут, у період коли було зміцнено економічні зв'язки Єгипту з Нубією та далекою країною Пунт.

Проте, військово-агресивна політика єгипетських фараонів XVIII династії могла бути відновлена тільки після смерті цариці Хатшепсут та

остаточного розгрому усіх її прибічників. Після тривалої боротьби, захопивши нарешті верховну владу до своїх рук, фараон Тутмос III (Манахпир'я) надзвичайно жорстоко помстився усім своїм ворогам. Ім'я цариці Хатшепсут було прокляте, воно майже скрізь було стерте з її пам'ятників. Так само жорстоко розправився фараон Тутмос III і з найближчими прибічниками Хатшепсут – Сененмутом, Тутією, Хапусенебом та іншими [37, с. 147]. Деяких з них було страчено, декого вигнано після смерті своєї покровительки. Можна твердити, що відбувся справжній державний переворот, котрий ознаменувався не лише зміною уряду на троні фараонів, але також і корінною зміною всієї політики Єгипту, головним чином зовнішньої.

Захищаючи та представляючи інтереси великої рабовласницької аристократії, Тутмос III [63, с. 440] стрімко відновив традиційну єгипетську завойовницьку політику. На 22-му році свого царювання Тутмос III здійснив похід до Сирії. У відомому історичному джерелі - «Анналах Тутмоса III», текст котрих зберігся на стіні Карнакського храму Амона, особливо детально описано саме цей - перший похід фараона Тутмоса III [16, с. 85].

Описуючи цей похід, придворний літописець Чанані говорить про те що причиною походу стало повстання проти Єгипту азійських племен [16, с. 84]. Проте це була лише офіційна версія походу яка мала на меті підняти бойовий дух єгипетського війська. А істинною ж причиною відновлення традиційної завойовницької політики Єгипту було в першу чергу захоплення багатих джерел сировини, лісу, металів, золота, худоби та рабів [118, с. 118]. Які були необхідні Єгипту для подальшого розвитку рабовласницького господарства. Так само важливим було і підкорення сусідніх племен Передньої Азії, для того щоб пробити шлях до Малої Азії

та Месопотамії, щоб створити належні умови розвитку зовнішньої торгівлі Єгипту.

Саме тому, одне із самих звичайних повстань азійських племен проти єгипетського панування і було представленим у вигляді великого руху, який сильно загрожував повторенням азійського нашествия на нільську долину. Це був відомий старий демагогічний прийом, до якого і раніше інколи зверталися єгипетські фараони та їхні писці - ідеологи рабовласницької деспотії.

Перший військовий похід Тутмоса III до Сирії мав надзвичайно велике військово-політичне значення. У результаті цього походу було розбито об'єднані сили сиро-палестинських князів, котрі утворили коаліцію на чолі князів Мегіддо та Кадеша Крім того, Тутмосу III вдалося проникнути далі, аж до Лівану. Там він захопив значну здобич. Власне сам цей похід та його детальний опис у офіційних тогочасних документах повинні були показати усім навколишнім племенам, що відтепер Єгипетська держава буде придушувати геть усі «повстання» проти єгипетського панування аж до повного підкорення племен.

Точні хронологію та маршрут першого походу Тутмоса III ми можемо відновити за даними, наведеними у «Анналах Тутмоса III». Фараон Тутмос III на чолі свого добре озброєного та сильного єгипетського війська виступили на 25-й день 4-го місяця другого (зимового) сезону із прикордонної фортеці Чару [10, с. 66]. Увесь шлях до Гази, що складав 187,5 км, ними було пройдено за 10 днів. Єгиптяни вступили до Аззати. Вже через день єгипетське військо досягло гірського хребта Карміл - міста Іхема [10, с. 66]. Саме тут через 5 днів було скликано військова нарада. По той бік гір, у Єзраелонській долині, поблизу Мегіддо, на єгиптян чекало союзне військо сирійців. Знаходячись

у Іехемі, що за 30 км від Мегіддо [63, с. 434], фараон Тутмос III на військовій нараді вирішував питання про те, яким саме шляхом краще підійти до фортеці, для того щоби розбити ворога.

На військовій нараді фараон оголосив своїм військово начальникам про те, що у Сирії та Палестині було створено великий військовий союз правителів окремих областей та міст очолений князями Кадеша та Мегіддо [24, с. 243], котрі віддавна були головними ворогами Єгипту. У «Анналах Тутмоса III» вказується, що це були князі Сирії (Хару), аж до Нахаріни – «країни рік», тобто Верхньої Месопотамії [16, с. 84]. Основною метою ворога, на думку фараона Тутмоса III, було дати основний бій саме під стінами Мегіддо.

Єгипетське військо могло пройти до Мегіддо трьома різними шляхами. Один з них передбачав перехід через Каршильський хребет вузькою гірською дорогою через Аруну. Цей шлях був шляхом сміливої лобової атаки. Два ж інші шляхи вели у обхід гір. Один з них - на схід по дорозі через Таанах, що був розташований на південний-схід від Мегіддо, інший шлях - на північ, через Джефті, яке знаходилося на північний-захід від фортеці [10, с. 67]. Перший з варіантів було одразу різко розкритиковано військово-начальниками як занадто ризикований, оскільки він передбачав просування фараонівського війська вузькою гірською дорогою, і вороги могли розбити його невеликими загонами. Оскільки авангард єгипетського війська повинен був би прийняти бій у надзвичайно незручних умовах при виході на рівнину. Військово-начальники фараона запропонували обрати обхідний шлях. Проте, Тутмос III обрав найважчий шлях, доводячи усім свою вражаючу сміливість. Таке рішення фараона мотивувалося «моральним фактором», котрий повинен був викликати деморалізацію ворожих військ та цим самим підняти бойовий дух єгипетських військ.

Отже, єгипетське військо вирушило вузькою та небезпечною стежкою через гори. Воно швидко спустилось у долину Кіна, та не зустріло на своєму шляху ворога[10, с. 67]. Тутмос III вивів свої війська до правого флангу свого противника. Він відрізав сиро-палестинські війська від Мегіддо та отримав вдалу можливість зайняти найбільш зручну для себе позицію під стінами фортеці.

Битва розпочалася рано вранці. «Трьомстам тридцяти» сиро-палестинських дружин було надзвичайно важко встояти під натиском сильного єгипетського війська. Тому спротив сирійців було зламано майже миттєво. У цій битві єгипетське військо отримало блискучу перемогу, повністю розбивши свого ворога. «І тоді його величність став перемагати на чолі свого війська А коли всі вони побачили це, поспішили втекти до Мегіддо, із обличчями, наповненими страхом» [16, с. 86] - саме так з цього приводу записав літописець.

Проте тут єгиптяни не використали свого становища. Якби вони не розпочали грабунок ворожого стану, а одразу увірвалися до міста слідом за противником, тоді б участь Мегіддо та союзного війська була б одразу вирішена. Але вони не зробили цього і городяни встигли закрити ворота та навіть забрати залишки війська при допомозі спущених тканин з одягу. Саме так і розпочалася 7-місячна облога Мегіддо [59, с. 128]. Тутмос III віддав наказ своєму війську розпочати облогу, наголосивши при цьому, що «захоплення Мегіддо дорівнює захопленню тисячі міст» [10, с. 68]. Єгиптяни здійснили значні роботи щодо облоги міста. Вони обнесли його стіною за котру нікого не випускали. Облога виявилася тривалою та важкою. І тільки через 7 місяців змучене голодом та безсиле місто нарешті здалось. Сирійські вожді вислали до фараона своїх дітей із золотом та сріблом, разом з усіма своїми кіньми та колісницями, обшитими золотом, разом з усіма стрілами, луками та іншим своїм озброєнням. Самі ж сирійці

піднялись на міські стіни та почали молити переможця про своє помилування. Тутмос III взяв з переможених князів клятву про вірність, роззброїв їх та розпустив. «Всі вони відбули на віслюках, оскільки я забрав їх коней,» - так заявив про ці події Тутмос III [63, с. 435]. Жителів міста разом із іншими полоненими фараон забрав до Єгипту, захопивши при цьому їх майно.

Трофеями Тутмоса III після захоплення Мегіддо були: 924 колісниця та 2238 коней, 200 комплектів різної зброї, 1,5 мільйона літрів пшениці, 2000 голів великої та 22500 голів дрібної худоби [16, с. 87].

З метою закріплення свого успіху єгипетське військо пішло далі на північ та зайняло там ще 3 міста - Інуаму, Ініугасу та Хуренкару [22, с. 122]. Після цього Тутмос III побудував фортецю яку назвав «Тутмос - підкорювач іноземців» [22, с. 122], ця фортеця стала базою військовою могутності єгиптян.

Підкорення фортеці Мегіддо означало не лише розгром головних сил сиро-палестинської коаліції яка була направлена проти Єгипту. Найголовніше, що тепер у руках єгипетського фараона була уся Палестина; було відкрито шлях на північ, до передгір'я Лівану, там де знаходилися надзвичайно важливі торговельні міста над котрими панував князь Кадешу - а це був головний ворог Єгипту.

Битва при Мегіддо стала однією із перших у історії великих битв, у котрих зустрілись досить значні військові сили. Ця битва велася за всіма правилами тогочасного військового мистецтва та детальний опис якої зберігся у джерелах.

Нові походи на Сирію відбувалися один за одним, майже кожного року фараон Тутмос III з'являвся разом із своїм військом у Сирії. Так, протягом 24-28-го років свого правління він здійснив три походи [22, с.

125]. У 29-му у Сирії ним була взята фортеця Уарджет, а також спустошені окраїни міста Ардати [63, с. 436]. Метою цього п'ятого походу було ізолювати Кадеш від його потужних союзників на фінікійському узбережжі та, цим, створити необхідні умови для подальшого захоплення Кадеша.

Цю мету було реалізовано на 30-му році правління фараона Тутмоса III під час його шостого «морського» походу. Тутмос III «прибув до міста Кадеш, розгромив це місто, вирубав всі дерева та спустошив всі посіви» [73, с. 53]. Згодом, після тривалої облоги місто Кадеш здалось. Тутмос III захопив тут у полон 36 дітей та братів сирійських князів [22, с. 130].

Отже, єгиптянам вдалося завоювати усю Палестину, а також частину Сирії та Фінікії.

У 31-му році Тутмос III захоплює місто Іллазу. У 33-му році єгипетський фараон вторгся у Мітанні, котре постійно підтримувало сирійські міста у їхній боротьбі проти Єгипту [64, с. 52]. Саме тому, для того, аби остаточно закріпити своє панування над Сирією, Фінікією та Палестиною фараон Тутмос III здійснив свій 8-й похід проти держави Мітанні. У результаті чого Мітаннійське військо було повністю розбите, єгиптянам вдалося заволодіти великим районом від Хаїлпи аж до Каркемишу - на захід від Євфрату. Єгипетське військо здійснило тут значні руйнування та спустошення, захопило у полон усіх жителів та вирубало усі плодові дерева. Після цього, єгипетський фараон Тутмос III поставив велику пам'ятну плиту на берегах Євфрату (Джабель-Баркала) поблизу плити Тутмоса I [22, с. 135].

Таким чином, після 8-го сирійського походу Тутмоса III Єгипет закріпився у Перденій Азії. Це було піком єгипетської могутності.

Тепер перед Тутмосом III стояло головне завдання - утримувати зайняті позиції та придушувати виникаючі повстання. Задля цього на 34-

му році свого царювання Тутмос III разом зі своїми військами зайняли головне місто області Нухамше. У наступному році фараон знов воював з Мітанні. Мітаннійський цар проти Тутмоса III виставив своє численне військо, котре зустрілося з єгипетським поблизу міста Арани [63, с. 437]. Тутмос III особисто брав участь у цій битві. Натиск єгипетських військ був настільки сильним, що мітаннійцям доводилося «тікати, падаючи один на одного» [22, с. 139]. В результаті єгиптяни захопили 180 коней та 60 колісниць ворога [63, с. 437]. Наразі про походи 36 і 37 років відсутні відомості. У 39-му році фараон Тутмос III воював проти кочівників Сирійської пустелі [63, с. 436].

Останній похід Тутмоса III до Передньої Азії відбувся на 42-гому році його правління. Цей похід був своєрідною величезною каральною експедицією, яка була направлена у Сирію для того, аби остаточно придушити повстання непокірних Єгипту сирійських міст, на чолі котрих стояли Туніп та Кадеш. Під час цього походу було захоплено та спустошено околиці міст Іркати, Кани та Туніпа та ще трьох міст поблизу Кадеша на Оронті. «Досягли міста Кана. Воно було знищено разом з місцевістю. Потім досягли Туніпа. І воно було знищено. Тут був вирваний ячмінь та сади його. Досягли області Кадеша. Там було захоплено три міста. Було захоплено 691 голову людей та 29 рук і 44 коня.» [10, с. 70]

Отже, цей останній похід фараона Тутмоса III до Передньої Азії надовго закріпив панування Єгипту у Сирії та Фінікії. Загалом, до 42-го року включно, єгипетський фараон Тутмос III здійснив 17 походів до Передньої Азії [86, с. 7]. Проте, скільки походів було здійснено ним у останні 12 років його царювання наразі невідомо. У підсумку - північним кордоном походів Тутмоса III стало м. Каркемиш на Євфраті, на кордоні Сирії та Месопотамії.

Єгипту необхідно було продовжувати свою військово-агресивну політику також на півдні - у Нубії. Тутмос III приділяє свою увагу Нубії тільки після того, коли остаточне панування Єгипту повністю було встановлене у Передній Азії. Це було причиною того, чому тільки наприкінці свого правління, на 50-му році царювання, Тутмос III здійснив похід до Нубії. Йому вдалося досягти 4-го нільського порог. Найпівденнішим поселенням у Нубії, котре належало на той час єгиптянам, було розташоване поблизу «священної гори» Джебель-Баркала - території де згодом виросла столиця Ефіопії Напата [70, с. 85]. Тут було знайдено велика стела у якій описувалися військові походи та могутність фараона Тутмоса III.

Починаючи від 4-х нільських порогів і аж до Північної Сирії, усі підкорені єгиптянами народи лівійці, ефіопи, сирійці - сплачували щорічну данину єгипетському фараону Тутмосу III. Із усіх цих країн до Єгипту вивозилися різні товари, передусім золото, срібло та дорогоцінне каміння (лазурит та малахіт), також військове спорядження (зброя та колісниці), різного роду сировина (вино, масло, слонова кістка), а також худоба та раби. Експлуатація природних багатств та людських резервів усіх підкорених земель надзвичайно збагачувала єгипетське жрецтво, велику аристократію Єгипту, та самого фараона. Це призвело до розквіту у Єгипті рабовласницького господарства та досить широкого використання праці рабів [118, с. 119].

Бурхливий розквіт економіки Єгипту у добу Нового царства та широке використання праці рабів дозволили фараону розгорнути доволі широку будівельну діяльність. Сліди цієї діяльності помітні не лише по території всього Єгипту, але і поза його межами. Адже, навіть у Ефіопії, Сирії та Палестині фараон Тутмос III споруджував храми. А головний

єгипетський державний храм у Карнаку було перетворено на пам'ятник перемог Амона та його «сина» фараона Тутмоса III [63, с. 437].

Отже, заключна частина його правління була переважно мирною і визначалася втіленням багатой архітектурної програми у Карнаці, де зводиться так звана Святкова Зала, культовий комплекс прославлення фараонів, і у західних Фівах. Також під час правління Тутмоса III зводиться один із перших єгипетських храмів у Нубії, вирублений у горі в Еллесії, наразі перевезений до Єгипетського музею Турина.

Увага до Карнакського храму є знаком балансу, котрий формується у ході династії, і це велике святилище вважається одним із основних адміністративних і економічних центрів Єгипту. Так Фіви стають церемоніальним центром, котрий сприймається як місто ритуалів та царської легитимності. Саме сюди сходяться багатства котрі надходили із далеких чужих земель у результаті воєнних походів чи торгівлі, а це є підтвердженням того, що Єгипет набув головної ролі на міжнародній арені.

Тутмос III помер у віці більше 70 років, будучи при владі без одного місяця та чотирьох днів цілих 54 роки [117, с. 10]. За цей період єгипетська держава досягла піку своєї політичної та військової могутності. Адже Єгипет за цей час остаточно підкорив Передню Азію, розширив територію своєї держави до 4-го нільського порогу на півдні, захопив найважливіші торговельні шляхи, з'єднавши таким чином Північно-Східну Африку, Передню Азію та Егейський світ. Також заволодів ключовими стратегічними районами, перетворившись таким чином у найсильнішу тогочасну державу. У цей період територія Єгипту збільшилась майже втричі. Із Єгипетською державою рахувалися всі тогочасні наймогутніші передньоазійські держави, правителі котрих надсилали «подарунки» єгипетському фараону Тутмосу III. У часи правління Тутмоса III була

утворена грандіозна Єгипетська військова держава, котра простяглася з півночі на південь на 3200 км та котра проіснувала 200 років [64, с. 52].

Естафета успішних завоювань від фараона Тутмоса III перейшла до сина Аменхотепа (Аман-хатпі) II (від 1491 до 1465рр. до н.е.) [117, с. 10]. Основним його завданням було підтримувати на належному рівні політичну та військову могутність Єгипту. А це було необхідно для подальшого збереження міжнародного престижу єгипетської держави. Оскільки тільки сильна армія та її військові успіхи могли тримати у покорі ті племена, що були підкорені силою зброї. Також це було необхідно для подальшого розквіту та розвитку рабовласницького господарства самого Єгипту. Саме тому завойовницька політика залишалася у центрі уваги після смерті Тутмоса III.

Молодий, надзвичайно сильний фараон Аменхотеп II здійснив 2 походи (на 7 та 9 роках) до Сирії. Ці походи описані у стелі Аменхотепа II із Міт-Рахіне [19, с. 73].

Похід навесні 7-го року царювання Аменхотепа II було здійснено з метою зміцнення позицій Єгипетської держави у Передній Азії, а також з метою «розширення кордонів» Єгипту. Молодий фараон Аменхотеп II підкорив місто Шамаш-Едом та переправився через Орант, через 14 днів йому вдалося досягнути м. Нія [19, с. 71-72]. Населення цього регіону між Орантом та Євфратом не чинило жодного опору завойовникам. Під час цього першого походу єгипетський фараон власноруч вбив семеро непокірних йому князів у районі Тахсі та під час повернення до Єгипту повісив їх трупи донизу головою на своєму кораблі [63, с. 442].

У результаті цього до Мемфісу було доставлено багату здобич - згідно джерела: "550 знатних воїнів разом з 240 жінками, 640 хананеїв, 232 синів та 323 дочки сиро-палестинських володарів, 270 наложниць володарів "усіх" країн (разом з їхніми музичними інструментами

виготовленими із золота та срібла - у кількості 2214 шт.), 820 коней та 730 колісниць разом із усім бойовим спорядженням» [19, с. 72].

Із тих семи княжих трупів, які висіли на судні фараона, згодом було повішено на Фіванській стіні разом із 20 відрубаними руками. Сьомий же труп відвезли на південь та повісили на стіні Напати поблизу 4-го нільського порогу.

Невдовзі, Аменхотеп II після своїх так званих перших «подвигів», восени на 9-му році свого царювання виступає у свій другий «переможний» військовий похід [19, с. 73]. Метою цього походу було пограбування сусідніх країн та захоплення полонених, котрих перетворювали на рабів. У Мемфійській стелі про це говориться, що місто Іпек здалося одразу, без бою. В битва проти ворогів - коаліції сирійських міст розгорнулася поблизу міста Іхема [19, с. 73]. Фараону вдалося повністю розгромити ворогів та спустошити район поселень Мапасін та Хаті Чана. Єгипетське військо взяло тут значну здобич у вигляді «незліченного майна, худоби та коней».

Наступну значну перемогу було здобуто поблизу міст Ітуріна та Мегдол-інета (область Самарії) [19, с. 73]. Аменхотеп II взяв до полону 34 правителя. Остання перемога фараона котра призвела до безжалісного спустошення міста була отримана під Анахаратом. Єгиптяни тут забирали усе, що тільки можливо було забрати: чоловіків, жінок та дітей, худобу, різноманітні речі, а саме: «правителів країни Речену - 217 чол., братів правителів - 179 чол., аперу - 3600 чол., шасу - 15200 чол., сирійців - 36300 чол., полонених з Нагасу - 15060 чол., їхніх близьких - 30652 чол., а разом - 89600 чол., бойових колісниць - 1032 шт., коней - 3050 шт.» [19, с. 73].

Значна кількість полонених, які були захоплені у цьому поході, свідчить про те, що фараон Аменхотеп II здійснив цей похід не лише до Північної Палестини, але і до деяких районів Сирії. Це стало причиною

того, що широкий розмах єгипетської завойовницької політики справив настільки сильне враження на найсильніших царів Передньої Азії, царів Мітанні та Хетської держави, що всі вони звернулися до фараона із проханням про «мир» [19, с. 74].

Отже, Аменхотеп II продовжував програму військових компаній свого попередника в Нубії та Азії. Такій войовничій політиці сприяло і все більш рішуче перейняття міжнародної аристократичної моделі війни, заснованої на військовій аристократії, котра проявляється у використанні коней. Вплив сходу можна знайти і у введенні азіатських божеств (наприклад Астарті, Репеша та Ваала) до єгипетського пантеону. Тривалий конфлікт з Сирією поєднується з перемир'ям з царством Міттані.

Таким чином, результатом військових завойовницьких походів Аменхотепа II було стрімке зміцнення становища Єгипту у Передній Азії та визнання єгипетської гегемонії усіма сусідніми державами та захоплення значної кількості здобичі.

Після смерті Аменхотепа II на єгипетський престол зійшов його син Тутмос IV (1465-1455 рр. до н.е.) [117, с. 10], Йому вдалося стати фараоном у результаті дворцевого перевороту. Тутмос IV був останнім з фараонів XVIII династії, котрому вдалося побувати на берегах Євфрату. Фараон Тутмос IV здійснив похід до Північної Сирії, захопив значну кількість полонених у районі Нахаріни. У цей самий час Єгипет встановив досить дружні відносини з Міттанні. Цар Міттанні Артадама віддав за дружину єгипетському фараону свою доньку [63, с. 445].

На 8-му році свого правління, фараон Тутмос IV здійснює похід проти повсталих нубійських племен. Наслідком цього походу стало придушення нубійського повстання.

Не тривалі роки царювання Тутмоса IV, стали роками останнього підйому завойовницької політики єгипетської держави. Цей період характеризувався єгипетськими спробами втримати обширні території, котрі були завойовані у Передній Азії та Північно-Східній Африці наприкінці XVI ту у I-ій пол. XV ст. до н.е. Географічні кордони захопленої єгипетянами території були окреслені наступними містами: Шасу, Нахаріна, Кадеш, Сангара, Туніп та Тіхіса, а також наступними місцевостями Нубії: Ірем, Куш, Карат, Тіураїк, Міц та Гурсес [22, с.174].

Наступним єгипетським фараоном став Аменхотеп III (1455-1424 рр. до н.е.) [117, с. 10]. У часи правління цього фараона військова політика стародавнього Єгипту стає значно менш активною та напруженою, ніж у попередній період - часи коли єгипетські війська наводили нестримний жах на племена та міста Передньої Азії й Нубії та вселяли не лише повагу, а занепокоєння та страх усім сильним сусіднім державам. Судячи по цілковитій відсутності спеціальних написів, які б розповідали про вдалі та великі військові походи фараона Аменхотепа III, а також базуючись на дипломатичних документах з Ельн-Амарнського архіву, можна дійти висновку, що після смерті фараона Тутмоса IV, єгипетський уряд змушений був практично повністю відмовитися від колишнього традиційного курсу своєї завойовницької політики. Ймовірно, що це було пов'язане із відчутним виснаженням сил єгипетського народу після тривалого періоду війн. А також із зростанням загострення класових протиріч, оскільки величезні багатства було зосереджено у руках вищої єгипетської рабовласницької аристократії, зокрема у руках вищого фіванського жрецтва. Декотрі науковці припускають, що сама підготовка сонцепоклонницької амарнської реформи Ехнатона була пов'язана із орієнтацією центральної влади на провінційне жрецтво, а також середні

верстви населення, що почалася ще до вступу на престол Ехнатона, можливо, що у часи правління Аменхотепа III.

Ймовірно, що усі ці верстви населення іще у доамарнський період доволі активно почали виступати проти вищого фіванського жрецтва. Проте, у документах явних на це вказівок не збереглося. Проте, у будь-якому випадку стає цілком зрозумілим, що фараон Аменхотеп III лише на самому початку свого правління, і то переважно, лише з метою зміцнення свого авторитету, передусім серед рабовласницької аристократії та фіванського жрецтва, продовжуючи стару традицію, все ж здійснив похід до Нубії. Цілий ряд тогочасних написів описує цей похід, котрий відбувся протягом 5-6 років царювання фараона Аменхотепа III. У написі біля 1-го нільського порогу фараон Аменхотеп III повідомляє про свою перемогу над «ворогом з Куша» та підкреслює свій тісний зв'язок з фіванським храмом, та називає себе «правителем Фів та улюбленцем Амона-Ра - царя богів» [78, с. 35]. У іншому написі, висіченому на скелі острова Коноссо, такий зв'язок фараона із фіванським жрецтвом підкреслено ще більш ясно та наочно завдяки зображенню бога Амона, котрий приводить до Аменхотепа III у якості бранців чотири південні країни: Урем, Куш, Ірем, і Арек. У цьому написі у традиційній єгипетській формі йдеться про чисельні перемоги фараона та про те, що ще «жоден із фараонів Єгипту не зробив чогось подібного». У одному із написів, що зараз зберігається у Британському музеї згадується про те, що фараон Аменхотеп III здобув блискучу перемогу над Нубійськими племенами у районі Ібхата та захопив там 740 бранців. Проте, навряд чи ми можемо погодитися з Брестедом, у тому, що фараон Аменхотеп III заглибився до Нубії «трохи далі», ніж єгипетський фараон Тутмос III. Дійсно, у Бубастіському написі повідомляється, що єгипетські війська досягли «висот Хуа». Проте, якщо цю назву можна зустріти у списку географічних назв поряд із назвою

країни Пунт, з цього ми аж ніяк не можемо робити висновок, що ця територія, названа «висоти Хуа» перебували саме поруч зі країною Пунт. Адже ми знаємо, що у єгипетських географічних списках назви різних місцевостей розташовувалися у строго географічному порядку далеко не завжди.

З іншого боку, так само не можна приймати на віру традиційні трафаретні пихаті твердження які належать автору Коноського напису, про те що «жоден фараон Єгипту не зробив чогось подібного» [38, с. 85]. Подібні фрази доволі часто зустрічаються у єгипетських переможних написах, вони, з плином часу, набули суто стандартного характеру. Наразі досить важко сказати, скільки саме каральних експедицій до Нубії було здійснено Аменхотепом III, проте вони навряд чи носили більш серйозний та значний характер, аніж походи його войовничих попередників. Усі ці військові експедиції на південь здійснювалися Аменхотепом III не задля придушення там повстань, також не з метою подальших єгипетських завоювань, а в основному для захоплення там здобичі, котру фараон Аменхотеп III намагався вивезти з Нубії, так само як це робили деякі його попередники.

Природні багатства Нубії й прилеглих країн досить широко експлуатувалися єгиптянами протягом усього періоду правління XVIII загальноєгипетської династії. Така експлуатація східно-африканських ресурсів досягла у часи правління Аменхотепа III доволі значних розмірів. А це багато у чому зумовило зовнішній розквіт єгипетської матеріальної культури, швидке зростання храмового господарства та збагачення аристократії. Крім того, це забезпечило розвиток зовнішньої торгівлі та дипломатичної діяльності єгипетської держави. У гімні присвяченому богу Амону, котрий зберігся на стелі, знайденій у Фівах, у заупокійному храмі Мернептаха, урочистими словами йде мова про те, що «вожді ганебної

країни Куш» приносять єгипетському фараону данину на своїй спині. Також там йдеться про те, що у фортеці яка оточена високими стінами, були поселені «Діти вождів нубійських племен», і що «країна Пунт» надсилає для Єгипетської держави найкращі сорти своїх дерев [54, с. 103].

З метою збереження за Єгиптом контролю над районами Східної Африки - від Нижньої Нубії до Пунту, було необхідно безперервно вживати різні заходи задля посилення економічного, політичного та культурного впливу Єгипетської держави у цих країнах. Саме тому єгиптонізація Нубії продовжувалася і у часи царювання Аменхотепа III. З цим була пов'язана грандіозна будівельна діяльність, зокрема спорудження храмів, котрі були у той період розсадниками та центрами релігійної пропаганди, зокрема і царського культу. Так, наприклад, у храмі у Седеїнга, розташованому між 2-м та 3-м порогами Нілу, єгипетська цариця - дружина Аменхотепа III, була зображена у вигляді богині. А південніше - у Солебе, було побудовано храм який був присвячений культу царюючого фараона. У написах, які збереглися у руїнах згаданого храму, фараон Аменхотеп III урочисто промовляє, що він побудував цей храм у якості пам'ятника задля звеличення свого образу, і називає себе: «великим богом, владикою Нубії (Та-Педжета) та владикою неба» [72, с. 25]. Нижче описуються краса цього «великого та просторого» храму, пілони та флагштоки котрого сягають неба та небесних світил. Південніше, у 180 км. на південь від Ваді-Хальфа, що на західному березі Нілу, у Сесебі, між 2-м та 3-м нільськими порогами, приблизно у період правління Хатшепсут виникло важливе укріплене місто, що було свого роду фортецею та опорним пунктом єгипетської могутності у Нубії, котре отримало дуже велике значення під час царювання Аменхотепа III. Ймовірно, що це місто особливо розрослося у перші роки правління Аменхотепа IV. На це вказують руїни трьох храмів які належать саме до цього періоду.

Найдавніша з частин єгипетського міста часів Нового царства, розкопаного у Кава, розташованого на південь від третього нільського порогу, була, можливо, також побудована у період правління Аменхотепа III, оскільки найдавніші знахідки, знайдені тут, належать саме до цього періоду. Місто це отримало назву Гематон, воно стало великим центром під час правління Ехнатона й, можливо, було пов'язане з культом бога Атона, перші зачатки котрого, як нам відомо, стали з'являтися ще під час правління Аменхотепа III.

Таким чином, завоювання Нубії єгипетськими фараонами XVIII династії призвело не лише до того, що Нубію було включено до складу єгипетської держави, а також і до того, що єгипетський вплив дуже глибоко проник у середовище місцевого нубійського населення, зберігшись у своїх пережитках до пізніших часів. Зовсім іншою була обстановка у Передній Азії. На території Північно-Західної Месопотамії утворилася сильна Мітаннійська держава, котра почала суперничати з Хеттським царством. Ведучи між собою запеклу боротьбу, обидві ці держави прагнули зміцнити свій політичний вплив у Північній Сирії. У той час як у Південній Сирії утворюється коаліція сирійсько-фінікійських князів та міст, котрі прагнуть звільнитися від єгипетської влади. До Палестини проникають племена хабірів які становили загрозу єгипетським резидентам, гарнізонам та містам, котрі продовжували зберігати вірність єгипетським фараонам. Єгипет же, послаблений багаторічними та важкими війнами, майже повністю виснаживши свої людські резерви, вже не в змозі утримати свої колишні позиції у Передній Азії. Під час правління Ехнатона та його слабких наступників розпочався період послаблення військової могутності Єгипту. І тільки при перших фараонах XIX династії Єгипетська держава знов активізує свою зовнішню

політику; проте цей важливий період єгипетської історії виходить за межі нашого дослідження.

Отже, войовничим єгипетським фараонам XVIII династії - Тутмосу III, Аменхотепу II, Тутмосу IV та Аменхотепу III вдалося створити нову єгипетську «світову державу», котра у цей період єгипетської історії досягла вершини своєї величі. Проте, від часів наступників Тутмоса IV розпочинається період послаблення єгипетської військової могутності. Єгипет, ослаблений виснажливими, багаторічними та важкими війнами, майже виснаживши свої людські резерви, більше був не в змозі зберігати свою гегемонію у Передній Азії, Східному Середземномор'ї та за першими нільськими порогами на півдні.

Ставлення Єгипетської держави до Сходу можна охарактеризувати в першу чергу військовими походами переважно деструктивного та агресивного характеру. Вони датуються періодом між правлінням фараона Яхмоса I та Хатшепсут (XVI - XV ст. до н.е.). Проте істинну експансіоністську політику, спрямовану на прогресивне підпорядкування регіону, було запроваджено лише у період правління фараона Тутмоса III (1479-1425 рр. до н.е.). У період правління Тутмоса III та його наступників, Аменхотепа II і Тутмоса IV, Єгипту вдалося приєднати Палестину та Південну Сирію, а межі області під єгипетським контролем які було встановлено у цей період, будуть залишатися майже незмінними до завершення пізнього бронзового періоду [58, с. 489]. Політика депортації великих груп населення яка реалізується Тутмосидами та розруха яка була заподіяна єгипетською армією - викликають значні зміни у демографічному відношенні у сирійсько-палестинській області. Адже відбувається занепад і обезлюднення багатьох населених пунктів, особливо це було відчутно на Палестинській території, де присутність єгипетської влади була більш відчутною. З іншого боку, паралельно

можна відзначити тенденцію до переселення із внутрішніх районів до долин річок та узбережжя, котрі так само відповідали найнасиченішим торговим шляхам.

На цьому етапі введення і консолідації єгипетської влади у Палестині та Сирії можна простежити постійну присутність на полі фараона і армії. Це було необхідним через впертий опір місцевих царків та вождів і ворожість царства Міттани котре у цей час домінувало над північною Сирією та намагалось приборкати направлену на північ єгипетську експансію. Після початкової фази ворожнечі, у якій обидві ці держави змагалися за панування у регіоні, згодом Єгипет та Міттани обирають шлях дипломатичного альянсу. Про це може свідчити цілий ряд династичних шлюбів укладених між єгипетськими фараонами та міттанийськими принцесами.

У часи правління Аменхотепа III (1391-1353 рр. до н.е.) та Аменхотепа IV (1353-1335 рр. до н.е.) військова присутність єгиптян на підконтрольних їм територіях значно знижується. Землепорядкування там доручається переважно єгипетським чиновникам. Ці території було розміщено у трьох адміністративних районах із центрами на які було поділено всю землю. На палестинському узбережжі Газа була центром для області Ханаана. Для області Убе центром став Куміді (суч. Камід-ель-Лоз) у долині Бекаа. Центром для провінції Амурру, котра пізніше, у амарнський період, буде анексована Хетським царством, центром стала Сумура (суч. Телль-Казел) на сирійському узбережжі [58, с. 492]. У кожен з цих трьох центрів було призначено єгипетського управителя, як правило з незначним гарнізоном, котрий і відповідав за контроль над територією та управління там. Були декотрі порти і області прямої єгипетської економічної експлуатації. До них належить Ярімута, чие зернове виробництво повною мірою призначалося для єгипетського царського

двору. Друга частина землі залишалася в руках членів місцевих династій котрі були пов'язані з єгипетським фараоном клятвою на вірність. Для котрих домінування єгипетських фараонів проявлялося в першу чергу у щорічних зборах податку та їхнього обов'язку постачання та надання усякої допомоги єгипетським військам у разі їхнього проходження через їх територію. Листи, котрі було знайдено у Амарні, до фараона таких «малих царків», незважаючи на те, що були обмежені доволі коротким проміжком часу, являються головним джерелом для нашого розуміння тієї ситуації на сирійсько-палестинській території яка виникла на час єгипетського панування та характеру тих взаємин які виникли між фараоном та васалами. Варто відзначити і той факт, що знайдені у понад п'ятдесяти різних місцевостях, розташованих на сирійсько-палестинських землях, ці листи васалів Єгипту свідчать про значне поширення клинопису навіть у малих прикордонних центрах. Така картина інколи розширюється за рахунок відкриття на місцях розкопок невеликих архівів та незначних партій табличок, включаючи і шкільні тексти що є свідченням існування шкіл писарів [58, с. 494].

Аменхотеп IV був зайнятий своєю сонцепоклонницькою реформою, з допомогою якої він сподівався підтримувати колишній високий міжнародний авторитет Єгипетської держави. Проте, наслідки його бездіяльності на міжнародній арені для Єгипту були катастрофічними. Так, дрібні східно-середземноморські князьки, відчувши істотне послаблення Єгипту, почали виходити з покори, вони вирізали єгипетські гарнізони, а Хетське царство в цей час знищило союзу Єгипетській державі державу Мітанні. Аменхотеп IV не прийшов на виручку ані мітаннійцям, ані своїх іншим союзникам, хоча вони у розпачі просто благали його про допомогу. Натомість Аменхотеп IV навіть перестав

приймати їхніх гінців. Внаслідок цього всього, невдовзі у Східному Середземномор'ї вже почали порядкувати хетти.

Отже, створена першими фараонами XVIII загальноєгипетської династії Єгипетська імперія впала, а від колишньої величі цієї імперії не залишилося жодного сліду

Розтягнута на багато років внутрішня боротьба у Єгипті звісно не могла не відбитися на його відносинах з своїми передньоазійськими володіннями. Раніше покірні місцеві князьки, поступово, один за одним відпадають від Єгипту, котрий, як про то свідчать дані ельнамарнського царського, дипломатичного архіву з Ахет-Атона (Ель-Амарни), був не здатним надати своєчасну військову допомогу навіть своїм, вже тепер не багаточисельним азіатським союзникам, котрі були піддані нападу сусідів, і які вже більше не визнавали влади єгипетського фараона. Проте, ще більшою небезпекою для становища Єгипту у Передній Азії стала Хетська держава, котра посилилася у сер. XV ст. до н.е. у східній частині Малої Азії. Невдовзі Хетська держава вже починає претендувала на володіння єгипетських фараонів у Сирії і Палестині [45, с. 159].

Взаємовідносини між Єгипетською та Хетською державами склалися дуже непросто. Одразу після смерті 18-річного фараона Тутанхамона, його 24-річна вдова Анхесенамон, котра була третьою донькою Ехнатона з Нефертіті, таємно запропонувала одруження і єгипетський престол хетському царевичу. Хетський цар, коли ознайомився з цим її посланням, спершу подумав, що його розігрують тому нічого не відповів на лист Анхесенамон. І тільки коли вельможна єгиптянка вдруге запевнила його у щирості своїх намірів, хетський цар відправив до Єгипту одного із своїх синів. Проте шанс, було втрачено: колишній жрець Аменхотепа IV на ім'я Ейє підіслав до хетського царевича вбивць, а сам став єгипетським фараоном, насильно одружившись на

Анхесенамон. Дізнавшись про загибель свого сина, хетський цар вирушив на Єгипет війною, проте внаслідок страшної епідемії, котра спалахнула серед його війська, він єгипетський кордон так і не перейшов. Взаємовідносини між обома цими великими державами з того часу остаточно погіршилися.

Сепаратистські прагнення багатьох місцевих правителів, їхня міжусобна боротьба, відчутний військовий тиск з півночі хетів, регулярні вторгнення загонів хапиру, а також повна пасивність єгипетських військ - усе це призвело до того, що наприкінці правління фараона Аменхотепа IV величезна спадщина сміливого фараона Тутмоса III у Передній Азії виявилася майже повністю втраченою. Слабкі наступники фараона-реформатора Аменхотеп IV, останні представники XVIII загальноєгипетської династії не були у змозі зміцнити зовнішньополітичні позиції Єгипетської держави [97, с. 141]. За правління Тутанхамона було зроблено азійський похід, очолений, можливо, Харемхебом, але цей похід не приніс жодних позитивних результатів. А ставши фараоном, енергійний Харемхеб свої основні зусилля спрямував на внутрішню консолідацію Єгипту, у чому напевне і досяг значних успіхів. Саме припинення внутрішніх чвар у країні посприяло тому, що вже фараони наступної, XIX династії вже змогли звернути свою увагу на зовнішню політику та відновити широкі військові операції, метою котрих було повернення втрачених Єгиптом позицій у Передній Азії, де пряме зіткнення єгиптян з хеттами вже стало неминучим.

ВИСНОВКИ

Боротьбу за звільнення від гіксоського панування Єгипту очолив Південь країни із столицею Фіви. Фіванська знать разом із жрецтвом змогли організувати своє досконало озброєне й вишколене військо, та вигнати завойовників за межі Єгипту. Від поч. XVI ст. навіть назва «гіксоси» більше жодного разу не згадується у писемних джерелах

Маючи у своєму розпорядженні добре організовану, озброєну та вишколену армію, перші фараони XVIII династії здійснювали активну завойовницьку політику традиційними за напрямками: на північний схід у Сирію, Фінікію та Палестину, та на південь - до Нубії. Найбільших військових успіхів у часи правління ранньої XVIII династії було досягнуто фараоном Яхмосом I та його наступниками - Аменхотепом I, Тутмосом I та Тутмосом II.

Величезний приток до Єгипту багатств посприяв економічному розквіту країни, а це, у свою чергу, викликало до життя значні досягнення у архітектурі, мистецтві, літературі, та й загалом підвищило матеріальний добробут єгиптян.

На особливу увагу заслуговує період правління жінки-фараона Хатшепсут, за правління якої Єгипетська держава не вела завойовницькі війни, проте розгорнулася широка господарська та будівельна діяльність. Але міжнародний авторитет Єгипетської держави, не будучи підкріпленим силою зброї, за часів Хатшепсут почав поступово занепадати. Миролобна політика Хатшепсут імпонувала єгипетській знаті та жрецтву, але викликала невдоволення серед воєначальників та чисельного війська, які вже звикли до бойових дій і грабунку.

Виразником таких настроїв войовничих верств суспільства став фараон Тутмос III, найсильніший правитель часів Нового царства, у період

правління якого єгипетська держава досягла максимальних територіальних розмірів та вершини своєї могутності у міжнародних відносинах.

Внаслідок переможних битв Тутмоса III та його чисельних спустошливих походів увесь простір Східного Середземномор'я та частина Передньої Азії стали підвладними Єгипетській державі.

Наприкінці свого правління фараон Тутмос III здійснив похід до Нубії, досягнувши 4-го нільського порогу. Отже, від четвертих нільських порогів і аж до Північної Сирії усі народи були підкорені Єгиптом та сплачували єгипетському фараону величезну щорічну данину. Приплив до країни значної кількості полонених призвів до масштабного використання у Єгипті рабської праці. Величезні багатства дозволяли здійснювати у Єгипетській державі широкомасштабне будівництво храмів, палаців та інших важливих споруд.

Світова Єгипетська держава за войовничого Тутмоса III досягла вершини своєї політичної, економічної та військової могутності. І навіть послаблення єгипетської експансії, особливо у часи правління фараона Аменхотепа III, батька царя-реформатора Аменхотепа IV - Ехнатона, не змогло похитнути авторитету єгипетської держави у навколишньому світі. І тільки релігійна реформа Ехнатона та пов'язані з нею ускладнення внутрішнього життя на деякий час змогли применшити гегемонію Єгипту.

Стародавньоєгипетська держава завжди, особливо у період правління XVIII династії, впроваджувала таку саму військово-загарбницьку політику, як і інші сильні рабовласницькі держави стародавньосхідного світу. Головною причиною такої політики був безсумнівно розвиток рабовласницького господарства. Адже він постійно вимагав надходження до Єгипетської держави з інших країн різноманітних

видів сировини і робочої сили. Потреба у мідній руді змусила єгипетських фараонів здійснити цілий ряд військових походів на Синайський півострів. А гонитва за золотом і рабами стала причиною захоплення багатой Нубії. Розвиток зовнішньої торгівлі змушував єгипетських фараонів пробити собі шлях до Сирії, Палестини і Фінікії, та навіть закріпитися на Фінікійському узбережжі. Постійна потреба у рабах, дешевій робочій силі призводила до розширення військової експансії, до систематичних війн, котрі стали проводити єгипетські фараони XVIII династії, з метою захоплення та підкорення Нубії, Палестини, Сирії та Фінікії та задля того щоби посісти центральне місце на перехресті торгових шляхів, котрі поєднували Єгипет із областями Східної Африки і країнами Передньої Азії.